

K.K.T.C

Y.D.Ü

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

403 YENİ TÜRK EDEBİYATI

NEVŞEHİR'İN TARİHÇESİ

MEZUNİYET ÇALIŞMASI

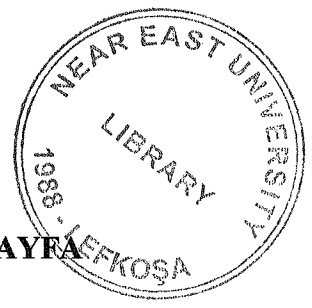
SERDAR YILMAZ

960066 4 / A

DOÇ. DR. BÜLENT YORULMAZ

1999 / 2000

LEFKOŞA

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Nevşehir Kronolojisi

Nevşehir' in Tarihi 1

a)Coğrafi Durumu 1

b)Tarihi Durum 2

Nevşehir'deki Kültürün Tarihsel-Toplumsal Evrimi 4

Türklerden Önce 4

Türklerden Sonra 6

Cumhuriyet Dönemi 7

Nevşehir Yöresi 9

Lale Devri Mimarisi 16

Damat İbrahim Paşa Külliyesi 17

1- Camii 19

2- Medrese 28

3- Kütüphane 32

4- İmaret 35

5- Sıbyan Mektebi 38

6- Hamam 40

Bu tezi yazmamın amacı; Sevgili hocam Doç. Dr.Bülent YORULMAZ'ın bu konuyu seçip, bizlere yaşadığımız memleketin tarihi ve coğrafi konumunu ayrıca kültürel özellikleri ve mimarisi hakkında bilgi sahibi olmamızı istemesinden dolayıdır. Bu tezi hazırlarken anlıyorum ki bir insanın yaşadığı toprağın kültürünü ve mimarisini bilmesi gereklidir. Bundan yola çıkarak insanların her zaman geçmişlerine sahip çıkmaları ve bulunduğu toplumun folklorik özelliklerini gelecek nesillere aktarması gerektiğinin ne kadar önemli olduğunu anlıyorum. Böyle bir konuyu da hazırladığımdan gurur duyuyorum. Hocam Doç. Dr. Bülent YORULMAZ'a bize tarihimizi hatırlatacak ve anlatabilecek bir ödev verdiği için teşekkürlerimi sunuyorum.

Serdar YILMAZ

ÖNSÖZ

Tarih öncesi çağlardan günümüze dek doğu ile batı arasında köprü oluşturan, Anadolu'nun orta yerinde kurulmuş; birbirine karışmış doğası, tarihi ve kültürel değerleri ile dünyada bir başka eşi olmayan Kapadokya'nın merkezi; NEVŞEHİR. Türkiye coğrafyasının kalbinde vazgeçilmez önemli bir kavşak olan, bir zamanlar güzel atların yetiştirildiği bu yöre, kurak ve çorak görünümüyle kimi zaman bir çölü, rengarenk bitki örtüsüyle harikalar diyarını, ilginç kaya yapısıyla kimim zaman da bir gezegeni anımsatmaktadır.

Çağlar boyunca değişik uygarlıklara yerleşim yeri olarak seçilen Nevşehir'de, yaşamış ve yaşayan insan toplulukları doğa ve tarihle tamamen bütünleşmiştir. Buna bağlı olarak toplumun yaşam tarzı rüzgarın, hayvanın ve doğal çevrenin verdiği tüm olumsuzluklara karşın gelişerek devam etmiştir.

En parlak dönemini Damat İbrahim Paşa zamanında yaşamış olan Nevşehir, 1718 yılına kadar 80 haneli "Muşkara" adında bir köydü. Paşa, Padişah III. Ahmet'ten aldığı fermanla Nevşehir'i kadılık merkezi haline getirerek "Nevşehir" adım vermiştir.

UNESCO tarafından dünya kültür mirası listesine dahil edilen yöremiz, çok sayıda yerli ve yabancı turistin ilgi ile ziyaret ettikleri önemli turizm merkezlerindendir.

Bugün, Türkiye rekoltesinin 11,1'ünü üreten, önemli patates üretim merkezlerinden olan Nevşehir, aynı zamanda bağcılık ve şeker pancarı üretimi ile ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Sulamanın %12'si derin yer altı kuyularında %3'ü de baraj, gölet ve akarsulardan sağlanmaktadır.

2000'li yıllara girerken, hizmete açılan uluslar arası Nevşehir-Kapadokya Havalimanı Nevşehir turizmi ve ekonomisine daha da büyük katkılar sağlayacak, ilimiz sınırları içinden geçerek Ankara-Pozantı otoyolu ve Konya-Kayseri doğal boru hattının hizmete girmesiyle Nevşehir, modern bir kent olarak Türkiye coğrafyasındaki yerini alacaktır. Nevşehir halkının desteği ile açılacak olan özlemini duyduğumuz üniversitemiz, Türk gençliğinin eğitiminde önemli bir yere sahip olacaktır.

KAPADOKYA

"Güzel Atlar Memleketi"

ÇÖKMÜŞ BÜYÜK VEYALNIZ OLMANIN GARİPLİĞİ
AGALAR ECİYEŞ DEĞİL - DÖRT YAN
TOZLU YÜZ YILLARIN ALACA KARANLIĞINDA
SESSİZLİK GÜVERCİNLERİDİR PARLAYAN

ŞARABIN KIYASIYA DİN OLDUGU ZAMANLAR
VE BELLİ DEĞİLKEN İSA'NIN PEYGAMBERLİĞİ
AT KOŞTURMUŞ KAPADOKYA DA - DOLU DİZGİN
ACI SARI - GÜL PEMBE VE YÜZLERCE KAHVERENGİ

SOGUYAN GÖLGESİNDE - GİDERAYAK
HİTİTLERİN UNUTTUGU ÇORAK GÜNEŞİN
ÇIKARMIŞ NESİLLER KORKUNÇ TADINI
DOYASIYA - TARİH DENEN BİN CANLI LEŞİN

ÇÜRÜMÜŞ ZAMANIN SIG SULARINDA
OLANCA GÜZELLİĞİYLE GÜNAHLARI - AŞKLARI
YOLARI KAPATAN BİR DELİ KAR ALTINDA
BELLİ BİLE DEĞİL YAŞADIKLARI

YÜKSELİR TOPRAK BUHURDANLARDAN
ÜÇYÜZALTMİŞBEŞ MİHRABIN ORGSUZ UGULTUSU
YENİK BİZANS YİĞİT SELÇUKLU VE DİNDAR OSMANLI'DAN
ARTA KALAN BURUK ZAMAN TORTUSU

MAHŞER GÜNÜ VARSA VE KOPACA KSA BİR GÜN
BİLİN Kİ YERİ - YÜZDEYÜZ - KAPADOKYA'DIR
AÇMIŞ HAYAT VE ARZU SOFRASINI - CÖMERTÇE
MUKADDES KIZILIRMAK - ÖLÜMSÜZ YATIR

NÜZHET ERMAN

NEVŞEHİR'İN TARİHİ

a) Coğrafi Durum :

Nevşehir, Erciyes ve Hasan Dağlarını birleştiren kuşağın ortasında, Kızılırmak'ın güneyindedir. Kayseri'nin 105 km. batısındadır. Niğde, Kırşehir ve Yozgat komşu vilayetleridir.

Nevşehir, ilk ismi aldığı yıllarda ormanlık bir bölge olduğu halde, bugün bundan mahrumdur. Çevresindeki sırtlar ve tepelerin eteklerinde bağlar ve çeşitli meyve ağaçlarını görmek mümkündür. Bilhassa bağcılık yörenin gelir kaynaklarından biridir. Üzümlerin bir kısmı ise kurutulup satılır. Nevşehir ve çevresinde genellikle tarım da yapılmaktadır. Şehrin 15 km. kuzeyinden Kızılırmak geçmektedir. İklimi ise yazları sıcak ve kurak, kışları soğuktur.

Nevşehir nüfus ve toprak bakımından küçük vilayetlerimizden biridir. Son yıllarda bölgedeki peribacaları, eski kalıntılar ve tarihi kiliselerle Orta Anadolu'nun en fazla turizm potansiyeline sahiptir. Nevşehir'e bağlı Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı, Göreme ve Ürgüp olmak üzere yedi kazası vardır. Evvelce Niğde iline bağlı bir kaza iken, 1954'te il haline getirilmiştir. Oldukça ehemmiyetli yolların kavşağında bulunması sebebiyle canlı ve hareketli bir ticaret merkezidir. Damat İbrahim Paşa doğduğu Muşkara köyünü büyütmüş ve imar etmiş, Türkiye haritasına "Nevşehir" adı ile yeni bir şehir hediye etmiştir. Nevşehir'in yüzölçümü 5467 km²'dir.

b) Tarihi Durum

İlk çağlarda Nevşehir'in adı NİSSA (Nyssa) dır. Orta ve yeni çağlarda MUŞKARA diye bilinirdi. Nevşehir'de yapılan kazılarda elde edilen buluntulara göre şehrin çok eski bir tarihi vardır. G. Jerphanion, H. Rett ve Thierry'nin yapmış oldukları kazılarda özellikle eski devre ait kalıntılar ele geçirilmiştir. Nevşehir'e yakın olan SİNASUN'da kayıtlara oyulmuş Bizans tarzında dehlizler bulunmuştur. Eski Nissa'nın Kapadokya'nın dört ünlü şehri arasında yer aldığı kayraklardan öğreniyoruz.

NİSSA'nın Göreme vadisindeki çeşitli kilise ve mabetleri, günümüzde~ adından söz edilmeye değer tarihi eserlerdir. Nevşehir'in M.Ö. 3000 yıllarından beri meskun olduğunu buluntular göstermektedir. Eski NİSSA'nın bugünkü Nevşehir'e 2 km. uzaklıktaki Nar köyü ve Göreme civarında kurulduğu hakkında da kaynaklardan bilgi ediniyoruz.

NİSSA'da, Hitiler, Frigler, Persler ve Makedonyalılar hüküm sürmüşlerdir. Büyük İskender imparatorluğu parçalanınca önce Selevkaslar sonra da Kapadokia Krallığının eline geçmiştir. Bundan sonra Romalıların M.Ö 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma'nın hissesine düşmüştür.(Bu dönemde NİSSA, Göreme ile birlikte önemli dini bir merkez olmuştur.) Sonraları 7.yy.da Arapların, 1071 Malazgirt zaferinden sonra da Müslüman Türklerin hakimiyetine girmiştir.

NİSSA ve Göreme'ye yerleşen Türk boyları şunlardır: Taras, Karlı, Karsadur, Kulbalı, Carukcuk, Çungarya, Keş, Kaş, Bayıt, Bayındır, Kangur, Büdüç, Kıyan, Özbek, Erbek, Babai ve Yuğu adları ile anılan boylardır.

Yerli kasaba ve köylere karşı Nar, Muşkara ve Göre adlarında köyler kurulmuştur. Bunlardan NİSSA daha sonra Nevşehir'in şu anda bulunduğu Kahveci Dağı'nın eteklerine nakledilerek adı da "Muşkara" olarak değiştirilmiştir. Bugünkü Kale Camii civarında on üç evden oluşan bir köy olduğu kayıtlarda belirtilse de bugünkü Nevşehir Kalesi'nin bulunduğu tepenin etrafında kurulmuş olduğunu ileri sürenlerde vardır.

Nevşehir'i Anadolu Selçuklu Devleti zamanında doğuya giden kervan yolu üzerinde, Ürgüp kazasına bağlı bir köy olarak görüyoruz. Zaman zaman Danişmentlilerle Konya Selçuklularının elinde kalmıştır. II. Kılıç Aslan, eski Türk geleneğine göre ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırdıncı Muşkara ve Ankara

Mısır'un payına düşmüştür(1190). Tokat'ta hüküm süren Rukneddin, kısa zamanda *Yeni Kardeşinin elinden almış(1204), kanlı savaşlardan sonra yöre, Mengücek ağalardan Muzaffe-rüdd.ile verilmiş, Anadolu Selçuklu Devleti yıkılınca Kayseri ile birlikte Muşkara ve DiulkadiroğullanBeyliğine can veren Yavuz Selim, bölgeyi XVIII. yy. daki "Celali" isyanları da bu bölgeye de sıçramıştır.*

Eski İstanbul - Bağdat yolu Muşkara'nın bulunduğu tepelerin yanından geçiyordu 12. yy. da Selçuklular tarafından Nevşehir kalesi yaptırılmıştır. Sonraları kullanılmaz hale gelen kale, 1726'da Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından tamir ettirilmiştir.

Damat İbrahim Paşa doğduğu Muşkara köyünü şehir haline getirmeyi kendisi için yapılması gerekli bir görev saymıştır. Muşkara'nın ticari bir merkez haline gelmesi ve güzel bir şehir görünümü alması için şehri imara bağlamış, ilk olarak "Kale Camii"sini yaptırmıştır. Ondan sonra da külliye'nin inşaa'sı başlamış 1725'te çıkarılan bir fermanla Muşkara değiştirilerek "Yeni Şehir" anlamına gelen "NEVŞEHİR" adı verilmiştir. Külliye'nin yapımı için sarayın mimarbaşısı Kayserili Mehmet Ağa ve Bina emiri Seyyit Mustafa eserlerin inşaa'sına başlamışlardır.

İbrahim Paşa Ürgüp kadılığı'nı MUŞKARA'ya naklettikten sonra buraya yerleşerek ahaliyi vergi ve askerlikte de muaf kılmıştır. Civardaki ormanlardan faydalanmak müzadesini de Muşkaralılara vermiş, böylece yöre halkına faydalı bir paşa olduğunu göstermiştir.

Nevşehir'in tarihi 720'de kurulmuştur.

NEVŞEHİRDE KÜLTÜRÜN TARİHSEL VE TOPLUMSAL EVRİMİ

Nevşehir'in yerleşme tarihi Neolitik Dönemle başlamaktadır. Hititler , Frigler, Persler, Helenler, Romalılar yöre kültürünün biçimlenmesinde etkili olmuşlardır. Hristiyanlığın yayılması kültürel gelişmede kökten bir değişikliğe bir yol açmıştır. Göreme, Ürgüp, Ortahisar dinsel merkezler olarak gelişmiştir. Kaya kiliselerini süsleyen freskler Kapadokya-Bizans sanatının önemli ürünleridir. Türk egemenliğinden sonra Türk-İslam kültürü yayılmaya başlamış, giderek başat duruma gelmiştir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE: İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Ankara Şubesince İç Anadolu'da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Neolitik Dönemden başlayan yerleşmeler saptanmıştır. Çoğu Nevşehir-Niğde yöresinde bulunan bu yerleşmelerden Acıgöl'ün 4 km. batısındaki İğdeli Çeşme, Acıgöl obsidyen kaynaklarının yakınındaki tek Neolitik yerleşme olarak dikkat çekmektedir.

Sulucakarahöyük (Hacıbektaş) ve Topraklı Höyüğü'nde (Avanos) Eski Hitit ve Orta Hitit dönemlerine tarihlenen buluntular elde edilmiştir. Orta Hitit Dönemi keramikleri, Alishar III: 'le benzerlik göstermektedir.

İ.Ö. 1200'lerde Ege Göç Kavimleri denen topluluklar, Hitit Devleti'ne son verdiler. Bu göçlerden sonra Orta Anadolu'da, özellikle Hitit merkezlerinin bulunduğu Kızılırmak kıvrımı içinde, İ.Ö. VIII yy. ortalarına değin uygarlık izine rastlanmaz. Anadolu'nun karanlık çağı olarak nitelenen bu dönemde yerli halkların dışardan gelenlerle karşılaşması sonucu, yeni kültürlerin ortaya çıktığı görülür. İ.Ö. VIII. yy.da Orta ve Kuzeybatı Anadolu'da ortaya çıkan Frig kültürünün verilerine Nevşehir'de de rastlanmaktadır. Sulucakarahöyük ve Topraklı höyüklerinde Frig Dönemine tarihlenen katmanlar bulunmaktadır. Topraklı'da bulunan Frig Dönemi keramiklerinde "Frig keramiği" denen türün özelliklerine yabancı, kimi geometrik motifler de "Hitit tipi" keramiğin izleri belirgindir. Frig keramiğinin Yunan etkisiyle birden değil, Anadolu'da denilebilecek biçimsel bir anlatımın gelişmesi sonucu ortaya çıktığı öne sürülmektedir.

İ.Ö. VI: yy. ortalarında tüm Anadolu ve Nevşehir, Pers egemenliğine girdi. Kapadokya, bölgeye yerleşen Persler'in etkisiyle büyük ölçüde Persleşti. Volkanik

Erciyes yöresine yakın olduğu için ateş kültürünün Nevşehir'de yaygınlaşmış olacağı düşünülmektedir.

İskender istilasında sonra ortaya çıkan Helenistik Dönem kültürü, Kapadokya'yı pek az etkileyebilmiştir. Kapadokya Kralı V. Ariarates'in yöreyi Helenleştirme çabaları yüzeyde kalmıştır. Topaklı Höyüğü'nün Helenistik Dönem katmanında bulunan keramiklerin Anadolu'nun Helenistik Dönem keramiğinin tanımlanmasınakatkıda bulunacak özellikte olduğu öne sürülmektedir.

Romalılar da bir ölçüde, Helenistik dönem kültürünün sürdürücüsü olmuşlardır. Kapadokya'daki en önemli Roma yerleşmesi, eyaletin başkenti Kaisareia (Kayseri) idi. Roma ve Bizans dönemlerinde yörenin kültürel gelişimini etkileyen en önemli olay Hristiyanlığın yayılmasıdır. Hristiyanlık Kapadokya'da erken dönemlerde, özellikle köylerdeki köleler arasında yayılmaya başlamıştır. II. yy. sonlarında Kapadokya'da önemli bir Hristiyan topluluk oluşmuştur.

Putperest Roma'nın baskısından kaçan Hristiyanlar, savunmaya, gizlenmeye elverişli Göreme, Ihlara, Soğanlı vadilerine sığındılar. Kolayca işlenebilen, havayla karşılaşınca sertleşen kayaları oyarak evler, kiliseler yaptılar. Hristiyanlık serbest bırakıldıktan sonra bölgede manastır yaşamı başladı. Keşişler kayaları oyarak yaptıkları manastırlarda, dünyadan uzak, topluca yaşıyorlardı. Manastırlarda kilisecikler, keşiş odacıkları, yemek salonları bulunuyordu. VI. yy. sonlarında başlayan Sasanlı ve onu izleyen Arap istilaları karşısında, bölge halkı dinsel merkezler çevresinde yer altı kentleri oluşturmuştur. Nevşehir il sınırları içinde Kaymaklı, Derinkuyu, Özkonak, Göztezin'de yer altı yerleşmeleri ortaya çıkarılmıştır. 725-843 yıllarını kapsayan İkonoklastik(Tasvir kırııcı) Dönemde de İkon yanlısı Hristiyanlar, yöreyi güvenilir bir yer olarak görmüşlerdir. Kutsal resimlerin yapılıp yapılmamasından kaynaklanan bu tartışma, Bizans tarihinin en büyük iç tartışmasıdır. 726'da İmparator Leo ikonlara tapınılmasını yasaklamış, dinsel konulu resim ve heykellerin yok edilmesini buyuran bir karar yayınlamıştı. 843'e değin süren ikonoklastik dönemde ikon yanlısı Hristiyanlar, baskı altında tutulmuştur. İkonların en ateşli yandaşları keşişlerdi. Keşişlerin yoğun olduğu Nevşehir yöresi İkonoklazm hareketinden etkilenmiştir. Kiliselerdeki insan betimli freskler yok edilmiştir. Yeni yapılan kiliselerde haça, geometrik bezemeler, hayvan betimlerine yer verilmiştir.

IX. yy. ortalarında Arap saldırılarının durdurulması, İkonoklastik Dönem'in sona ermesiyle, Bizans sanatı verimli bir döneme girdi. Makedonyalılar ve Komnenoslar Dönemi sanatı Anadolu'da bölgelere göre değişik özellikler gösterir. Göreme ve Ürgüpteki kaya kiliselerini süsleyen freskler, başkent resminden farklı biçimdedir. Kimi freskler teknik ve biçim açısından çağın estetik düzeyine yaklaşır. Elmalı, Karanlık, Tokalı, St.Barbara kiliselerinin freskleri, bu dönem sanatının önemli ürünleridir. Kapadokya resim okulu, Hristiyan ikonografisi açısından da önemlidir. İkonoklastik Dönem'den sonra eski simgesel figürlerin yerini, dinsel anlatımlara ağırlık veren canlı freskler almaya başlamış, geometrik süsler ve büyük haçlar hızla azalmıştır. İsa'nın yaşamına ilişkin betimler ard arda sıralanır X. yy' ın ikinci yarısıyla XI. yy. başları Kapadokya Bizans sanatının en yüksek ürünlerini verdiği dönemdir. Dönemin fresklerinde yine olaylar ön plandadır. Apsislerde İsa kimi zaman tahtta oturur biçimde, çevresinde meleklerle betimlenmiştir. Melek betimleri X. yy. Bizans sanatı biçimindedir. XI. yy. Kapadokya sanatı Bizans resim sanatının etkisi altındadır. Kimi kiliseler yalnızca kutsal portrelerle süslenmiştir. Yargıç İsa betimi, XI. yy. fresklerini öbürlerinden ayıran özelliklerden biridir.

TÜRKLER'DEN SONRA: Nevşehir, XI. yy. sonlarında Anadolu'nun büyük bölümüyle birlikte Türk egemenliğine girdi. Türkmen göçbeleriyle yörede başlayan Türkleşme XIII. yy. sununda daha da yoğunlaştı. Göçebe ve yerleşik Türkmenler, İran kültürünün ve sünnilüğün etkisindeki Selçuklu merkezlerinin dışında bir kültürel çevre oluşturmuyorlardı. Moğol istilasını izleyen dönemde, Türkmenler arasında Türklük bilincinin geliştiği gözlemlenir. Anadolu-Türk kültürünü derinden etkileyen Bektaşiliğin kurucusu Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'e(Hacı Bektaş) yerleşmiştir.

Hristiyanlık, Türk egemenliğinden sonra da yörede varlığını sürdürmüştür. XI. yy. sonlarında XII. yy.'da önemleri azalan Kapadokya'daki dinsel merkezlerin XIII. yy.'da yeniden canlandıkları görülür. Bunda Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans Kilisesi'ne tanıdığı özgürlüğün payı büyüktür. Dönemin freskleri XI. yy. ürünlerinin kötü kopyalarıdır. Yörenin Bizans kültür merkezleriyle ilişkisi kopmuş, Kapadokya resim sanatının geleneksel özellikleri unutulmuştur.

Yöre Hristiyanları bir süre sonra dil bakımından Türkleşmişler, Grekçe'yi anlamaz olmuşlardır.

XVI. yy. kayıtları Nevşehir yöresindeki yerleşmeye ilişkin bilgi vermektedir. Bunlardan yörede yerleşik ve göçebe Türkmenler'in Gebran denilen "gayri müslim" reayanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine kayıtlardaki kimi köy adlarının günümüzde yerleşme alanı olmaktan çıktığı görülmektedir. Örneğin bunlardan Kulaklı'da günümüzde üzüm bağları bulunmaktadır. Ancak kazılarda çanak çömlek parçalarının, ev yıkıntılarının bulunması burada eskiden yerleşme olduğunu göstermektedir. Bugünkü Nevşehir'in yerindeki Muşkara, 1584 tarihli kayıtlarda 187 evli bir köy olarak gösterilmektedir. XVI. yy.'daki durum önemli değişikliğe uğramadan XVII. yy. başlarına değin sürmüştür. XVIII. yy. başlarında Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın doğum yeri olması dolayısıyla Muşkara Köyü'nün geliştirilmesi yörenin yerleşme ve etnik yapısını değiştirmiştir. Damat İbrahim Paşa Muşkara'da cami, medrese, kitaplık, han, hamam yaptırmış, Karamanoğulları Döneminden kalma kaleyi onartarak güvenliğini sağlamıştır. Kendiliğinden gelen ve fermanlarla yerleştirilen oymaklarla Muşkara'nın nüfusu artırılmış, adı Nevşehir olarak değiştirilmiştir. Damat İbrahim Paşa'nın uygulamasını örnek alan Seyyid Mehmet Paşa da köyü Arapsun'a cami, imaret, hamam yaptırmış, Sarılar Türkmen oymağını buraya yerleştirerek kasaba durumuna getirmiştir. Arapsun adını da Gülşehir olarak değiştirmiştir.

XIXyy.'da Nevşehir bağlar bahçeler içinde küçük bir kasabaydı. Nüfus, Müslüman Türklere Ortodoks Rumlardan oluşuyordu. Rumlar Türkçe konuşuyor, yazılarını Grek harfleriyle Türkçe yazıyorlardı. Texier Ürgüp'teki Rumlar'ın Batı Anadolu'dakilerden tümüyle ayrıldığını, Rumca bilmediklerini yazmaktadırlar. Dilleri Türkçe, dinleri Hristiyan olan bu öğeler Cumhuriyet'ten sonra Rumlar sayılarak Yunanistan'daki Türklerle değiştirilmişlerdir. Yöre Hristiyanları Hacı Bektaş Veli'nin Türbesini St.Haralambos'un türbesi sayıyorlardı.

Tanzimatla başlayan yenileşme hareketi, sınırlı da olsa yöreyi etkilemiştir. Geleneksel eğitim kurumları medreseler ve mahalle mekteplerinin yanında rüştiyeler, ilkokulla açılmaya başlamıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ: CUMHURİYET Dönemi'ne girildiğinde Nevşehir, Niğde iline bağlı bir ilçeydi. 1954'te il olan Nevşehir'in sınırları 1957'de yönetsel bir düzenlemeyle günümüzdeki biçimini almıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen yıllarda yöredeki Rum nüfusu Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan'daki Türklerle değiştirildi. Çoğu bağıcılıkla uğraşan Rumların gidişi yöre ekonomisinin gerilemesine neden oldu. Yunanistan'ın ormancılıkla uğraşan köylerinde gelen Türkler bağıcılığa alışamadılar.

Kültürel yapı, geleneksel özelliklerini Cumhuriyet Dönemin'de de korumaktadır. İlk yıllarda gerçekleştirilen dönüşümler Cumhuriyet'in benimsediği çağdaş değerleri yaymaya çalışmıştır. Geleneksel yapının çözülmesinde ilk kırırda nımlar 1950'lerde başlamıştır. Ancak, Nevşehir'de kentsel ekonominin 1965'ten sonra gelişmeye başladığı görülür. Tarımda makineleşmenin yaygınlaşması da aynı dönemdedir. Toplumsal değişmeye koşul olarak kültürel yapı da geleneksel özelliklerinden sıyrılmaya başlamıştır.

Nevşehir'de kültür değişmesinin etkenlerinde biri de göç olgusudur. İl ekonomisi, topraktan kopan kırsal kesim nüfusuna yeterli iş sağlayamadığından Nevşehir'de il dışına göç oranı yüksek düzeydedir. Türkiye'nin büyük illerinde ve yurt dışında yeni değerlerle karşılaşanlar kendi çevrelerini de etkilemektedir.

1960'larda karayolunun gelişmesiyle yörenin iç ve dış turizme açılması kültürel gelişmeyi etkilemiştir.

Her yıl Hacıbektaş İlçesi'nde yapılan Hacı Bektaş Veli'yi Anma Günü geçmişin kültür kalıtının değerlendirilmesi çabalarının olumlu bir örneğidir.

NEVŞEHİR YÖRESİ

Nevşehir yöresinin son yıllarda çok turist çekmeye başlayan olağanüstü ve eşine başka yerde rastlamak mümkün olmayan doğal görünüşünü ve bu doğanın sonuç olarak insanın ilave ettiği kültür varlıklarını iyi anlayabilmek için yörenin jeolojik yapısını ve jeolojik tarihini yakından tanımakta fayda vardır.

İlgi çekici ve bu yöreye özel şekillerin hikayeleri, jeolojinin üçüncü zamanın ikinci yarısında Neojen dediğimiz dönemde (yaklaşık 25 milyon yıl önce) başladı. Bu değişik manzaranın hazırlanmasında önce iç kuvvetler etkisini gösterdi. İyice sertleşmiş bulunan yer kabuğu delinmesine kırıklarla başladı. Yer kabuğunun derinliklerinde bulunan "Mağma" adını verdiğimiz yan akıcı kızgın maddeler kırıkların araladığı yarıklardan dışarı çıkarak öncelikle Erciyes, Hassan dağı ve Melendizler gibi volkan kolonilerini oluşturdular. Günümüzde yörede görülen yeryüzü şekillerinin hepsi bu volkanların eserleridir. Başka kelimelerle yörenin coğrafi yapısının mimarları bu volkanlardır.

Aynı coğrafi yapı Nevşehir'in komşusu Aksaray ilindeki İhlara vadisinde ve ilin öteki komşusu olan Kayseri'deki Soğanlı vadisinde de görülür. Farklı aşınmanın sonucu olan şekiller komşu illerde devam ettiği gibi bu şekillerin mimarı olan ve yukarıda adları geçen volkan kolonileri de komşu illerin sınırları içinde kalır. Örneğin Erciyes Dağı, Kayseri ili sınırları içinde, Melendiz Dağı Niğde ilinde bulunduğu gibi, Melendiz Dağı'nın batıya doğru devamı üzerinde bulunan Hasandağı'da Niğde, Aksaray il sınırları üzerinde yükselir.

Söz konusu olan bu üç doğal mimar, farklı zamanlarda ve farklı dirençte yeryüzüne çıkan volkanik elemanlarla önce kendileri şekillendiler: Erciyes 3917, Melendiz 2963, Hasandağı 3268 metreye ulaştı. Püskürttükleri maddeler için tek baca yetmemeye başlayınca çevrelerinde ikinci koloniler (parazit koloniler) oluştu ve yöre büyüklü küçüklü adeta donatıldı.

Bunlarda çeşitli volkanik maddeler püskürtmeye devam ettiler. Zaten volkan bacalarından püskürtülen lav ve tüflerin günümüzde kapladığı alanı genişliği göz önüne alınacak olursa bunların yalnız Melendiz, Erciyes, Hasandağı'ndan çıkıp etrafa yayıldıkları kabul edilemez. Arada, bugün aşınım ile ortadan kaldırılmış başka volkanik faaliyet merkezleri de bulunmuş olması gerekir. Bu yörede fazla miktarda bazalt lavlarının çıkmış bulunduğu püskürme merkezlerinden biri Karnıyarık

Tepe'de bulunmaktadır. Susam sivrisi adı verilen bu koniden çıkan lavlar, Basansarnıç Köyü çevresine yayılmıştır.

Acıgöl patlama çukuru (maar) çevresinde de (Nevşehir'in 20-25 km. kadar güney batısı) 10km. çapında bir alan dahilinde altı genç volkan konisi mevcuttur.(Kalece Tepe, Güneydoğu Tepe, Korudağı, Kocadağ, Kuzey Tepe ve Susam Sivrisi) Kraterlerinin hemen hepsi patlama ortasında oluşmuş volkanlardır.

Karnıyarık Tepe'den gelenlerle karışan bu lavlar kuzeye doğru bir dil biçiminde uzanmıştır. İşte, gerek bugün İç Anadolu'nun en yüksek iki doruğu olarak yükselen Erciyes ve Hasandağı, gerekse bugün ortadan kalkmış olan volkanik oluşumlar, kuzeyden güneye 170 ve doğuda batıya doğru da 15 km. kadar sürüp giden bir alanı şekillendirmeyesürdürürler.

Volkanların Nevşehir yöresine günümüzdeki coğrafya manzarasını vermeleri, bacalarından ve yan bacalarında attıkları maddelerle gerçekleşti: Volkanlar her zaman aynı büyüklükte ve aynı katılıkta maddeler fırlatmazlar. Bunların dışarı attıkları maddeler gaz halinde (Pümeral safhası) olduğu gibi, katı maddeler (Piroklastik maddeler) ve akıcı maddeler (lav) halinde de olabilir. Coğrafya da piroklastik maddeler dediğimiz katı maddeler; ya kül ya daha büyük parçalar (lapilli, volkan bombası) halinde fırlatılır. Nevşehir yöresine yayılmaya başlayan volkanik malzeme içinde küllerin ve lavların özel bir yeri vardır. Yörede alabildiğine uzanan ve her köşede karşımıza çıkan bu iki eleman renklerindeki tezatla da derhal dikkati çekerler.

Beyaz ve sarı küller bu renkte ki "tuf" adını verdiğimiz yumuşak taşları meydana getirirken bitip tükenmez yarı akıcı madde şeklinde olan lavlar da sert ve koyu renkli taşları oluşturdular. Bu iki taşın renk zıtlığı o kadar belirgindi ki, oluşmalarından milyonlarca yıl sonra yöreye yerleşen insanlar birinci olarak sözünü ettiğimiz malzemeyi (yani tufu) kullanarak yaptığı yapıtlardan birine Sarıhan (Ürgüp'ün kuzeyinde), ikinci kayaç türünü kullanarak yaptığı hanlardan birine ise Ağzıkarahan (Nevşehir-Aksaray yolu üzerinde) adını yakıştırarak yöredeki bu renk zıtlığını, hiç hafızalarda silinmeyecek bir şekilde belgeliyordu.

Küller, volkan bacalarından kendilerini fırlatan, ilk hızlarının etkisiyle şuraya buraya dağıldıkları gibi rüzgarlar da bu işte yardımcı olmaya, külleri daha uzaklara iletmeye gayret gösterdiler. Savrulan küller o günkü topoğrafyanın elverişli

yerlerinde ve özellikle sığ göllerde yatay tabakalar halinde üst üste yığıldılar. Zamanla kalınlıkları yüzlerce metreyi bulan bu kül katmanları altında eski temel arazi görünmez oldu. Topoğrafya yüzeyi de sade bir görünüm aldı. İç kuvvetlerin oluşturduğu bu şekillere dış kuvvetler müdahale etmeseydi yörenin görünüşü oldukça sade kalacaktı.

Nevşehir yöresindeki yüzey şekilleri jeolojinin iç kuvvetleriyle dış kuvvetlerinin birbirini tamamlamasıyla daha da çeşitlendi. Daha iç kuvvetler işlerini tam olarak bitirmeden dış kuvvetler de devreye girdi. Bu kez oluşan şekilleri aşındırma başladı. Devamlı ve bol yağışların egemen olduğu "pluviyal" dönemde geniş ölçüde aşınma şekilleri meydana çıktı. Aşınmayı kolaylaştırıcı coğrafi şartlar burada bir araya gelmişti. Örneğin Kızılırmak vadisi ile eski yayla yüzeyi arasındaki seviye farkı yörede yazla-kış ve geceyle-gündüz arasındaki sıcaklık farkının tuf yüzeylerinde meydana getirdiği ayrışma, ilkbahar ve "kırkikindi yağmurları"nın sağanak halinde düşmesi ve doğal bitki örtüsünün step (bozkır) görünüşünde yani ormansız olması... Tüm bu saydıklarımız yöredeki tuhaf şekillerin oluşmasını adeta kamçılardı. Plato yüzeyinden Kızılırmak'a doğru eğimli yüzey üzerinde sağanak yağmurları ve birbirine paralel olarak uzanan vadiler önce aralarında bir takım keskin sırtlar meydana getirmiş, sonra bu sırtlar yanlardan gelen daha küçük yarıntılarla koniler, piramitler ve sütunlar biçiminde parçalanmıştır. Süpürülerek bu duruma gelmiş bulunan eski kütle üzerinde sert büyükçe taş parçaları (bazalt ya da ignimbrit) bulunuyorsa bu durumda bu parçalar her bir piramidin üstünde bir örtü veya bir baş gibi yer alarak altındaki sütunu su süpürmesine (denudasyon'a) karşı korur. Ancak bu sütun şekillerinin meydana gelmesi için bu sert taş parçalarının mutlaka bulunması şart değildir. Üzeri taşla korunmuş sütunlara "peribacası" adı verilir. Bu şekiller daha çok Göreme-Ürgüp-Avanos üçgeni içinde yoğunlaşmıştır. Yerli ve yabancı turistlerin akın akın görmek için geldikleri en ilginç peri bacaları Göreme, Zelve, Kızıl, Devrent (Pembe Vadi), Kılıçlar, Güllüdere, Bağlıdere, Killik(Kaya Harman), Güvercinlik, Görkündere, Zemindere, Pancarlık, Halaçdere, vadileridir. Buradaki peri bacaları biçim, renk ve boyutları açısından farklılık göstererek turizm de çekici olmaktadır. Biçim olarak gövdeleri koni ya da silindirik, simetrik ya da asimetrik, tek ya da ikili-üçlü birleşik gözdeli, başlıklı ya da başlıksız gibi çeşitleri vardır. Birbirine benzer peri bacaları, aynı yerde toplanırken, farklı kesimlerde

topoğrafya koşulları değiştiğinden biçimler de değişmektedir. Peribacalarının gösterdiği biçim farklılıkları gövdesini meydana getiren kayaç türüyle yakından ilgilidir. Gövdeyi oluşturan kesim tek bir kayaç türünden oluşuyorsa, gövde koni biçiminde olur. Yatay konumdaki tabakaların bulunduğu alanlarda peribacaları, genellikle düzgün silindirik bir gövdeye sahiptir. Tabaka eğimiyle yamaç eğimi arasında belirli bir açı bulunuyorsa asimetrik gövdeli peribacaları gelişir. Tüfleri örten lav akıntılarının bulunduğu yerlerde, aşınma dirençli bu sert tabakanın çatlaklar boyunca incilmesi ve ana tabakadan kopması sonucunda başlıklı peribacaları oluşmuştur. Bu tiplere örnek vermek gerekirse; Bağhdere ve Görkümderesindeki vadilerde silindir gövdeli ve başlıklı, Alibağı mevkiinde asimetrik koni gövdeli, Paşabağı mevkiinde Keşişler vadisi adı verilen kesimde simetrik koni şekilli ve bitişik gövdeli ikili üçlü başlıklı, Çatalkaya mevkiinde ikisi bitişik üç adet koni biçimli ve başlıklı peribacaları, görenleri hayranlıkla seyrettikleri coğrafya şekilleridir. Yöredeki Dervent vadisi de garip şekilli peribacalarının yoğunlaştığı bir alandır. Burada insanların hayal gücünü kullanarak fok balığı, çökmüş deve ya da çeşitli hayvanlara benzetmeye çalıştıkları doğa şekilleri görülür. Bu türlü şekiller karşısında hayal gücünü kullanan sadece yörenin insanı değildir. Geçmiş yüzyıllarda burayı ziyaret eden batılı seyyahlarda bu benzetmelerden kendilerini alıkoyamamışlardır. Örneğin 19. Yüzyılda yöreye gelen İngiliz gezgin W.F. Ainsworth bazı şekilleri aslana, bazılarını büyük bir kuşa bazısını da timsaha, balığa benzettiğini yazar. Gene aynı şekilde 18. Yüzyılın hemen başlarında peribacaları diyarını ziyaret eden Fransız gezgin Paul Lucas çeşitli şekildeki kayalardan bazılarını "Kukütelalı rahiplere" bir başka kaya yığınına kucağında İsa'yı taşıyan Meryem Ana'ya benzetir.

Nevşehir yöresinde turistleri şaşkınlık içinde bırakan sadece biçimsel çeşitlilik değildir. Renk çeşitliliğinde biçim çeşitliliğinden geri kalmaz. Vadilerdeki bu renk çeşitliliğinde; beyaz, sarı, pembe, gri, siyah gibi açık koyulu renkler yerlerini alırlar. Bu renk farklılığı da kayaçların kimyasal birleşimiyle ilgilidir. Ürgüp formasyonunun da görülen beyaz kırmızı ve ayrıışmış riyolitik tüfler Avanos dolaylarındaki kızıl kumtaşı killi sarı renk zenginliğini yaratırlar. Beyaz riyolitik tüflerin kırmızı ve pembe renkli olanlar ise kırmızı riyolitik tüflerin yayılış alanlarında görülür. Devrent vadisinde yaygın olan pembe renkli peribacaları bu

vadiye "Pembe Vadi" asının verilmesine neden olmuştur. Kırmızı renkli peribacalarının bulunduğu bir başka vadi ise Kızıl Vadi ya da "Kızıl Çukur" olarak adlandırılmıştır.

Yöre de peri bacaları kadar ilgi çeken bir başka yer şeklide badlans(kıgıbayır) denilen şekillerdir. Avanos güneyinde kil ve marnların üzerinde çizgisel aşındırma ile beliren bu şekiller, üzerinde koruyucu tabakanın bulunmadığı tüfler üzerinde, az eğimli yamaçlarda, yüzey aşındırmasının oluşturduğu yuvarlak, yassı veya keskin kenarlı oyuntu şekilleridir. Beyaz dalgalar biçiminde geniş alanlar kaplayarak ilgi çekerler. En güzel örnekleri Uçhisar kuzeyindeki Güvercinlik vadisi ile Göreme'nin kuzeydoğusundaki Kılıçlar vadisinde görülür. Bu şekilde bazı vadiler bazı tip ve renklerin egemen olduğu yer şekilleriyle tanınarak "manzara seyir yerleri" olarak ün yapmışlardır. Örneğin Devrent vadisi (Ürgüp kuzeyi) pembe rengi egemen olduğu hayvan şekillerine benzeyen Kızıl Vadi (Göreme doğusu) kırmızımsı renkli, Bağlıdere Vadisi (Göreme kuzeybatısı) sütun şekilli yüksek peribacaları ile ünlüdür.

Beyazımsı kırgıbayırlar Kılıçlar vadisinde ilgi çeker. İkisi bitişik üçlü bir peribacasının bulunduğu yer olan Ürgüp batısındaki Çataalkaya mevki ile ilginç bir peri bacası grubunun bulunduğu Alibağı(Çavuşin-Avanos arasında) yüksek peribacalarının yer aldığı Göreme-Zelve arasındaki Paşabağı(Keşişler vadisi) mevkileri ilgi çeken "manzara seyir yerleri" alagelmıştır. Bu manzara seyir yerleri günün her saatinde ilgi çekebildiği gibi bazıları günün bazı saatlerinde, güneşin durumuna göre, daha ilginç görünüm sergileyebilmektedir. Kızıl vadide güneş batarken renklerin oluşturduğu manzara, sözü edilen yeri akşamüzeri daha ilginç hale getirebilmektedir.

Doğal görünümünün toplu olarak en iyi izlendiği daha yüksek noktalarda vardır. Bunlar "kale" adı verilen, aşınım sonucu ortaya çıkan ignimbritten oluşmuş yaklaşık 50m. yüksekliğindeki Ortahisar (Ürgüp-Göreme arasında) ve Uçhisar (Nevşehir-Göreme arasında) tanık tepelerdir.

Bu ikisine göre daha doğuda bulunan en eski adı "Başhisar" olan Ürgüp kalesini de katarsak, Türk halkının doğudan batıya doğru Başhisar, Ortahisar, Uçhisar adlandırmasını ne kadar isabetli olarak yaptığını ortaya koymuş oluruz. Zaten yöre halkının doğa şekillerine ad vermedeki ustalıklarına oldukça sık rastlanır.

Krateri bilmediği için tepesidelik, yamacında lavlar akmış bir tepeye karnıyarık demesi gibi...

Nevşehir yöresinde görülmeye değer yerler sadece buraya kadar saydığımız doğal şekillerle sınırlı değildir. Coğrafyanın hazırladığı kolaylıktan, daha doğrusu "tüf" adı verilen kayanın çok kolay işlenmesinden yaralanan insanoğlu da yöreyi ilginç hale getirmek için, doğa ile adeta yarışa girmiş gibidir. Peribacasının içini ev gibi kullanmaya başlayan insan dinsel mabetlerini de söz konusu taşları oyarak meydana getirmiştir. Yöreye yerleşenler sadece oturacağı mesken, dinsel ihtiyacı için kullanacağı ibadet yerini taşla oymakla yetinmemiş, bazı tehlike anlarında gözden uzak kalıp sığınacağı yeraltı kentleri, ile de yerin altını delik deşik etmiştir. En meşhurları Derinkuyu ve Kaymaklı'da olan yeraltı kentlerinin daha küçük örneklerine Özkonak'ta Çardak'ta ve Karacaören'de de rastlanır bu yer altı kentlerinde görülen gizli giriş kapıları, havalandırma bacaları, çok katlı yerleşim birimleri, sürekli ya da çıkmaz sokak durumunda olan koridorlar, kat merdivenleri, erzak odaları, şarap depoları, salonlar, su sarnıçları, yer altı yollarının kilidi durumunda tekerlek gibi dönerek çalışan dev yapılı taş kapılar, bir kez bile ziyaret edenin bile hiçbir zaman unutamayacağı değişik öğelerdir.

İnsanın ihtiyacını şekline ve zamanına göre yer altını gayet isabetli bir biçimde değerlendirmesine bir başka örnekte yer altı meskenini oyan insanın onu ihtiyacına göre genişletmesidir. "Çekirdek Aile"nin ihtiyacı için peribacası içini tek kat oyarak yerleşen kırsal kesim halkının, her bir çocuğunu evlendirirken bir kat daha oyarak evini büyütmesi bunun en güzel örneğidir. Günümüzde bu tür meskenler de yaşayanların sayısı günden güne azalmakla birlikte, turizm yeraltını başka maksatlarla kullanmaya devam etmektedir: Otel, Butik, Disko, Restoran, Cafe-Bar gibi...

Nevşehir yöresinde, günümüzde bir başka ekonomik etkinliğe konu olan yer altı oyukları daha vardır. O da özellikle Ortahisar kasabasının tekelinde olan yer altı ambarlarıdır. Türkiye'de limon üretiminde Akdeniz bölgesi akla delirse de limonun Akdeniz bölgesinde üretildikten sonra ülkenin başka yerlerine gönderilmek üzere bir süre bekletildiği yer, Ortahisar'ın altındaki tüflerin içindeki ambarlardır. Bilindiği gibi limon mazi-yeşil iken kesilip bir süre kıyı kesiminde bekletilir. Mart ayı başlarında itibaren Akdeniz kıyılarından Ortahisar'a taşınmaya başlanır. Mart

başında ekim ortalarına kadar, Akdeniz limonları, Ortahisar'ın misafiri olarak, sahiplerine ekonomik katkı sağlar. Mart-Ekim arasında bu doğal ortamda limon değişikliklere uğrar; Renk sararır kalın kabuk inceler, limon koku kazanır, lifler dönüşür. Bu yüzden de gramajı artar. Yapılan ölçmelere göre ilk konulduğu, 17kg. gelen bir sandık limon, ambarlardan çıkartıldığında 22-23kg. gelmektedir. Yaz mevsiminde sıcaklıkların 30°'yi bulduğu Ortahisar'da ambar içi sıcaklığı kış değişmeden 10° de sabit kalır. Limonların çürümeden, bozulmadan saklanabilmesinin sırrı buradadır. Coğrafyanın yöre halkına sunduğu ambarcılık bir ekonomik gelir kaynağı beraberinde başka bir ekonomik etkinliği kamçılamıştır: Taşımacılık ve Kamyonculuk.... Önceleri sadece limonu saklamak yetinen Ortahisar'lılar, sonra sakladıkları limonları ülkenin başka yerlerine taşıyan da kendileri üstlenerek kamyonculuğa yönelmişlerdir. Ortahisar'dan limon Eylül ayından başlanarak bütün kış boyunca yurt içine, Ortadoğu ülkelerine ve dışarıya Avrupa'ya taşınır.

İşte böyle düşler ülkesi durumunda olan Nevşehir yöresi, 6 Aralık 1986 tarihinde Birleşmiş Milletler Eğitim Kültür ve Bilim Teşkilatı (UNESCO) tarafından Dünya'nın olağanüstü güzellikte doğal ve kültürel yerleri olarak tanınmış Dünya Doğal ve Kültürel Mirası'na dahil edilmişler. Çevrede 9572 hektarlık alan 24.11.1986 tarihinde Ulusal Park olarak korunmaya alınmıştır.

LÂLE DEVRİ MİMARİSİ

Lâle devri mimarisinde belirgin bir batılılaşmadan söz edilemez. Daha doğrusu bu çağın mimarisinde, doğrudan doğruya Bakî'den aktarılan "biçimler" görülmez. Yine de Lâle devriyle birlikte baş gösteren ve genel tasarlama eğilimlerinde kavranabilen yenilikler, çağdaş bir üslup sisteminde anlam kazanan değişimler olarak belirmektedir. Bu eğilimleri en çarpıcı biçimde örnekleyen tasarımlar olarak, Şehadebaşı'ndaki İbrahim Paşa Külliyesini, Topkapı Sarayı'ndaki III:Ahmet yemiş odasını ve Bab-ı Hümayun meydan çeşmesini inceleyebiliriz.

1133 H./1720 yılında biten Nevşehir'deki İbrahim Paşa Külliyesi, bir mescit bir dar'ül hadis ve bir sebil'den meydana gelir. Külliye'nin önü nevaklı bir hücre dizisiyle çevrili şadırvanlı avlusunda bir yenilik yoktur. Dışta bir sebil külliye'nin sokağa bakan köşesine ilişir ve köşe duvarlarının gerisinde yükselen mescit kubbesinin eğrisi yatay düzende karşılar. Sebilin dairesel plan, pencereler düzeyindeki bükülmelerle yumuşatılmıştır. Aynı şekilde sebil yüzeyini kaplayan çok alçak kabartma süslemeler basık kemerler tıpkı külliye düzenlemesinde olduğu gibi radikal ve güçlü biçimlerden uzaklaşma isteğini yansıtır.

Çarşamba'daki 1724 tarihli İsmail Efendi Külliyesi, değişik düzeylerde kuruluşu, asimetrik kültürleri, zeminden yükseltilmiş başlıca hacimlerinin alışılmışın dışında bir perspektif vermesiyle klasik Osmanlı anlayışında bir sapmadır.

Gerek Bab-ı Hümayun ile Üsküdar çeşmelerinin cephelerine gerekse İbrahim Paşa mescidinin taş sövelerine Lâle devrinin kendine özgü teması olarak işlenen "buketli vazo" ve "meyveli kase" motifleri III:Ahmet'in Topkapı Sarayı'ndaki yemiş odasında daha da sistematik bir şekilde kullanılmıştır. Lâle devri motiflerinde kullanılan hemen hepsi Osmanlı süsleme sanatlarının repertuarında öteden beri yer almaktadır. Mesela Sultan Ahmet Camii duvarını süsleyen çiniler temaları bakımında Lâle devri süslerinden çok kesin bir biçimde ayrılmaz. Lâle devrinin getirdiği başlıca yenilik, bu temaların natüralist bir üsluba aktarılmasıdır.

Damat İbrahim Paşa Külliyesi

Külliye : Bir camii medresenin çevresinde, muhtelif fonksiyonlu yapı gruplarından meydana gelen bir bütün bir komplekstir.

Tarihi : 1140 H. /1726 M.

Yaptıran : Damat İbrahim Paşa

Ustası : Kayserili Mehmet Ağa

Sadrazam olan İbrahim Paşa, sarayın mimarbaşı Mehmet Ağa'yı o günkü sınırlarımız içindeki camî, medrese, kütüphane, imaret ve hamamları görmek ve bunlardan en iyi, en kullanışlı olanların planlarını çıkarmak üzere görevlendirilmiştir. Osmanlı mimari faâliyetleri bir merkezden idare edilirdi. Bu külliye mimarisinde de merkeziyetçilik vardır.

Muşkara'ya binaların yapımını, sarfiyatların ayarlanması içinde bina emîm olarak Seyyid Mustafa gönderilmiş, ilk olarak 5000 kuruş ayrılarak, zamanın kadısına da gerekli fermanlar gönderilmiştir.

"Komşu şehir kadılarına da birer ferman göndererek Muşkara'da yapılacak eserlerin, malzeme ve işçilerinin temini ve malzemelerin inşaat yerine nakli için gerekli yardımların yapılması emredilmiştir." Binalar için gerekli kireç Kayseri'den temin edilecek, nakil işlerini de "Boynu İnceli Türkmen Aşireti" yapacağı kaynaklardan öğrenilmektedir.

Camii, medrese, kütüphane, imaret ve hamamın bulunduğu yer inşaat başlamadan evvel halkın harman yeri imiş. Harman yerlerinin karşılığı maddi olarak karşılandıktan sonra halktan alınmıştır. Seyyid Mustafa dan sonra bina eminliğine Osman Ağa, onun ölümünden sonra da Mustafa Ağa getirilmiştir.

İnşaat hızla devam ederken bir taraftan da buraya konulacak kitabeler İstanbul'da hazırlanıyordu. Açılan yarışmaya katılan Vehbi, Nedim, Sami gibi ünlü sanatçılar yarışmayı kazanmak için değerli kitabeler hazırlamışlardır. Bu kitabelerin İstanbul'dan Muşkara'ya nakli için yol boyundaki kadılara fermanlar gönderilerek kitabelerin zarara uğramadan ve zamanında Muşkara'ya naklinin sağlanması emredilmiştir.

Daha sonra Karaman valisine, Niğde mutasamfına fermanlar gönderilerek Muşkara'nın "NEVŞEHİR" olarak değiştirilmesi bildirilmiştir. 1138 Hicri / 1725-26 Miladi.

Külliye'nin merkezini tek kubbeli,beş gözlü, son cemaat yeri ve sağda bir minaresi olan camii teşkil eder. Camii'nin batısında sırayla; en kuzeyde Medrese, ortada İmaret ve güney uçta Sıbyan mektebi bulunmaktadır. Camii avlusunun kuzeyinde, alt kısmında, kayadan oyma beş kemer gözlü Beylik Han, camii nin kuzeybatısında da hamam bulunmaktadır.

Bugün külliye binaları ayaktaadır. Beylik Han haricindeki yapılar, camii, kütüphane(medrese), müze(imaret,sıbyan mektebi) ve hamam olarak kullanılmaktadır.

Camiiden başlayarak sırayla inceleyelim..

CAMİİ

Yeri : Nevşehir kalesinin doğusunda, Niğde yolu üzerinde, külliye binalarının güneydoğusunda, meyillibir arazi platformu üzerine yerleştirilmiştir.

Tarihi : 1140 Hicri / 1726 Miladi

Yaptıran : Sadrazam Damat İbrahim Paşa

Ustası : Lâle Devri Başmimarı Kayserili Mehmet Ağa

Dış Çevre ve Avlu . Camii, dört kapısı bulunan kademeli bir avlu içerisinde yer almaktadır. Kapıların bir kuzey-batı, diğeri batı, üçüncüsü güney-batı, bir tanesi de kuzey-doğu da bulunmaktadır. Kapıların dördü de avlu içerisine taşıntı yaparlar. Camii' avlusunu ana giriş kapısı kuzeyde olup bir taç kapı görünümündedir. Camii avlu duvarları ile kapıları Nevşehir'e mahsus sarı kesme taştan örülmüştür. Taç kapı, avlu duvarının iki kat yüksekliğindedir. Avlu duvarından düz bir silme ile ayrılır. İçeride doğru kademeli pah biçiminde silmeler kapıyı çevirir. Bu bordürlerden sonra alınlığı ve mermer kitabenin bulunduğu kısmı çevreleyen sivri kemer yer alır. Avluya iki renk taştan yapılmış basık kemerle geçilir. Kapının mermer kitabesi şair Nedim'e ait olup, Hicri' 1140 / Miladi 1726 tarihli yazılıdır. Kitabe metni aşağıdaki gibidir:

Alemin hakanı Sultan Ahmed âli-himem

Kim Cihanda zât-ı âli şanıdır zıll-ı huda

Cümle şahan kılmış zât-ı pakın serfirâz

Hazret-i feyyaz mutlak eyleyüp lutf'ü ata

Ol şehinşâh-i hümayun pâyekim şâyestedir

Olsa cârub-i der-i vâ.lası şâhper-i huma

Ol muazzam şehriyâr-i heft-kışver kim anın

Muntazamdır devleti bir âsaf eyle hâliya

Sadnâzam âsaf-ı âlicenâb muhterem

Yani İbrahim Paşa maden-i cud il 'ata

Kuşe kûşe eyleyüb afâkı hep mamure-zar

Bir eser eyledi her semti pür 'izz il 'ala

Bahusus işte bu Nevşehir-i muallânın dahi
 İtdi her bir cânibin asar-ı hub dilkuşâ
 Bu münevver câmit-i 'âliyi bünyâd eyleyüb

Buldu bu şehir-i lâtifin kadri hakka i'tilâ
 Bu mu'allâ cami' oldukça mekan-ı kudsiyân
 Eyleye mah:filz bânisin cenâb-ı Kibriyâ

Dedi bu mısra'la târih-i itmâmın Nedim
 Kıldı İbrahim Paşa câmi-i enver bina

1140

Bu kapı dikdörtgen şeklindeki avlunun köşesinin pahlanmasıyla köşeye gelecek biçimde yerleştirilmiştir. Batıdaki kapıda içe girinti yapmış, silmelerle bir çerçeve içinde iki renkli taştan örülmüş, kemerleri sade bir görünüm arzeder. Bu kapının girişi de basık kemerli olup kapı kemeri üzerinde yola (medreseye) bakan kısmında mermer üzerinde "Kelime-i Tevhid" yazılıdır. Bu kısım duvardan 20cm. kadar içeri girinti yaparak sivri demirli dış sathıtan ayrılır. Bu şişkin bir alınlık biçiminde belirtilmiştir.

Avlunun güney-batı duvarında açılan kapı da batı kapısını tekrarlar vaziyette olup yol ve meyilli araziden dolayı yüksekte kalmış ve bu kapıdan avluya merdivenle inmek zorunluluğu hasıl olmuştur. Bu kapı içeriye girinti yapmayıp sivri kemer üzerinde düz bir satha mermer levha yerleştirilmiştir.

Avlu duvarının doğusunda (Niğde caddesi üzerinde, kuzeydoğu köşesine yakın) bir kapı daha mevcut idi. Doğu kapısı camii avlusunun kademeli duvarına dayanan bir merdivenle çıkılmaktaydı. Bu merdiven ve kapı yıkılmış olduğundan kapı ise 1975'te Vakıflar Genel Müdürlüğüne restore edilmiş olup o günün stilinden uzaktır.

Camii avlusunun duvarı kesme taştan kalın olarak yapılmış olup esas giriş kapısının iki yanında dikdörtgen lentolu demir şebekeli birer adet pencere bulunmaktadır. Batı duvarında on bir, güney duvarında (Kapının batısında) bir olmak üzere avlu duvarında toplam on dört adet pencere bulunmaktadır. Bu pencereler de demir şebekelidir. Avlu duvarının üstü iki tarafa onbeş-yirmi cm.lik taşıntı yapan

silme ve onun üstünde de alttaki duvarın hizasında }onik bir silme (böl~sel tabirle balık sırtı) ile nihayetlenir. Boyu 88, eni 44m. olan camii avlusu bir platform şeklinde düşünülmüştür.

Camii Dış Mimarisi : Kademeli avlunun içerisinde yer alan Damad İbrahim Paşa Camii'nin haremi büyük bir kubbenin örttüğü kible duvarında mihrap çıkıntısı bulunan bir mekandır. Son cemaat yeri beş gözlü, sağ tarafta (batıda) yükselen minaresi ince, uzundur. Döşemeden 22m. yükseklikte bulunan 16,65 m. çapında ana kubbe tramplarla beden duvarına bindirilmiş, tramp altlarına köşelerde stalaktik konsollar konulmuştur. Tramp kemerleri duvarlara yapışık, duğu (gömme yüzü sütun) kolonlara oturur. Kubbe yükünü alan bu noktalar dışarıda payandalarla sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca batı duvarına da payandalar konulmuştur. Köşe payandalarının tepelerinde üstü kubbeli sekizgen ağırlık kuleleri bulunmaktadır. Yinkubbeli ve sekizgen, sekiz adet kule büyük kubbe kasnağının köşelerini pekleştirir. Mihrap çıkıntısının yarım ayna-tonoz örtüsü dıştan belirtilmiştir; aynı şelfde tramplarda duvar içerisinde gizlenmeyerek dıştan görülecek şekildedir.

Tamamıyla sarı Nevşehir taşıyla yapılmış camiinin dış kitlesinin dört sıra kornişle beş parçaya ayrıldığını görüyoruz. En yüksek olan ilk sırada beden duvarlarına altı üstü 16 pencere açılmıştır. Alt pencereler profil söveli, sağır kemerli; üst pencereler siyah ve sarı kesme taşla örülmüş, sivri kemerli, alçı şebeke ile yapılmış, içlikleri renkli camla süslenmiştir. İkinci sırada, yan cephelerde altışar, arka cephede üç olmak üzere on beş; kubbe kasnağı seviyesi olan dördüncü sırada ise kasnağın her yüzünde birerden sekiz pencere vardır. Bu pencerelerden iki renkli taştan sivri kemerli ve alçı şebekelidir.

Son Cemaat Yeri : Buraya üç gözlü, üç basamaklı merdivenden çıkılır. Altı adet mermer sütun üzerine sivri kemerlere dıştan belirtildiği gibi sekizgen kasnaklı beş kubbe oturur. Kubbe çapları eşit olup 3.70m. dir. Revak kemerleri kırmızı ve beyaz olmak üzere iki renkli taşla örülmüştür. Stalaktik başlıklı revak mihrabiyeleri pencerelerin iç taraflarındadır. Camii giriş kapısının sağında ve solunda, pencere ile kapı arasında, pencereye daha yakın olan mihrabiyeler dışta küçük bir silme ile belirlenmiştir. Biraz içte yarım silindirik sütunceler, stalaktik başlıklı beş sıra kavsarayla nihayetlenir. Kavsaranın üst kısmında iki yan köşede plastik gubbe kabartma bulunmaktadır. Her iki mihrabiye de aynı özelliktedir. Yine kapının

onun üstünde de alttaki duvarın hizasında konik bir silme (bölgesel tabirle silme ve balık sırtı) ile nihayetlenir. Boyu 88, eni 44m. olan camii avlusu bir platform şeklinde düşünülmüştür.

Camii Dış Mimarisi : Kademeli avlunun içerisinde yer alan Damad İbrahim Paşa Camii'nin haremi büyük bir kubbenin örttüğü kible duvarında mihrap çıkıntısı bulunan bir mekandır. Son cemaat yeri beş gözlü, sağ tarafta (batıda) yükselen minaresi ince, uzundur. Döşemeden 22m. yükseklikte bulunan 16,65m. çapında ana kubbe tramplarla beden duvarına bindirilmiş, tramp altlarına köşelerde stalaktik konsollar konulmuştur. Tramp kemerleri duvarlara yapışık, duklu (gömme yivli sütun) kolonlara oturur. Kubbe yükünü alan bu noktalar dışarıda payandalarla sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca batı duvarına da payandalar konulmuştur. Köşe payandalarının tepelerinde üstü kubbeli sekizgen ağırlık kuleleri bulunmaktadır. Yine kubbeli ve sekizgen, sekiz adet kule büyük kubbe kasnağının köşelerini pekleştirir. Mihrap çıkıntısının yarım ayna-tonoz örtüsü dıştan belirtilmiştir; aynı şekilde tramplarda duvar içerisinde gizlenmeyerek dıştan görülecek şekildedir.

Tamamıyla sarı Nevşehir taşıyla yapılmış caminin dış kitlesinin dört sıra kornişle beş parçaya ayrıldığını görüyoruz. En yüksek olan ilk sırada beden duvarlarına altı üstlü 16 pencere açılmıştır. Alt pencereler profil söveli, sağır kemerli; üst pencereler siyah ve sarı kesme taşla örülmüş, sivri kemerli, alçı şebeke ile yapılmış, içlikleri renkli camla süslenmiştir. İkinci sırada, yan cephelerde altışar, arka cephede üç olmak üzere on beş; kubbe kasnağı seviyesi olan dördüncü sırada ise kasnağın her yüzünde birerden sekiz pencere vardır. Bu pencerelerden iki renkli taştan sivri kemerli ve alçı şebekelidir.

Son Cemaat Yeri : Buraya üç gözlü, üç basamaklı merdivenden çıkılır. Altı adet mermer sütun üzerine sivri kemerlere dıştan belirtildiği gibi sekizgen kasnaklı beş kubbe oturur. Kubbe çapları eşit olup 3.70m. dir. Revak kemerleri kırmızı ve beyaz olmak üzere iki renkli taşla örülmüştür. Stalaktik başlıklı revak mihrabiyeleri pencerelerin iç taraflarındadır. Camii giriş kapısının sağında ve solunda, pencere ile kapı arasında, pencereye daha yakın olan mihrabiyeler dışta küçük bir silme ile belirlenmiştir. Biraz içte yarım silindirik sütunceler, stalaktik başlıkla beş sıra kavsarayla nihayetlenir. Kavsaranın üst kısmında iki yan köşede plastik gülbezek kabartma bulunmaktadır. Her iki mihrabiye de aynı özelliktedir. Yine kapının

sağında ve solunda profil söveli sağır kemerli iki pencere bulunmaktadır. Alınlık kemerleri de sivridir. Sağ taraftaki pencerenin üstünde, pencere alınlığında üç kademeli iki konsol çıkıntısı- bulunmaktadır. İlci renkli taştan kemerle içeriye açılmış ve konsolların üzeri düz atkı taşıyla (mermer) üç yanı yarım metre yükseklikte çevrilmiş, kalkan şeklinde geniş bir mükebbire bulunmaktadır. Sol taraftaki pencere üzerinde, alınlık kemerinin nihayetinde sivri kemerli, alçı şebekeli pencere yer alır. Mükebbirenin haricinde üç pencere ile son cemaat yeri içeriye açılır. Son cemaat yerinin kemerleri duvarlarda konsollara oturur. Aynı sivri kemerler duvara gömülü vaziyette olup iç duvarlarda da bellidir.

Son cemaat yerindeki altı mermer sütunlar altta kare kaideye oturur. Üstteki mermer üç sıra stalaktik sarkıtlı sütun başlığını ve alt kaideyi iki madeni bileşik sınırlar. Sütunları birbirine ve duvarlara bağlayan üç yönlü demir gergiler son cemaat yerini daha da pekleştirirler. Son cemaat yerinin camii hizasında, solunda ve sağında 1.5 metre dışarıya taşırılmıştır. Sağ tarafta minare, sol tarafta ise 70cm. kadar pencereye benzer şekilde bir açıklık bırakılmış, profil söveli ve sağır kemerlidir. Son cemaat yerinin sütunları üçü tek, üçü çift parça mermerdendir. Bu sütunlar Marmara Bölgesinden getirilmiştir. Kemer üzerindeki iki sıra taştan sonra dışarı taşıntı yapan simeler (korniş), onun üzerindeki iki sıra taştan sekizgen kasnak ve kubbeleri görmekteyiz.

Camii; akçe geçirmez tarzda san Nevşehir taşıyla örülmüş olup köşelerde ve yan dayanaklarda oldukça kalın, yukarıya doğru dört kornişle incelerek kubbe kasnağından itibaren sekizgene dönüşüp üzeri kubbeye örtülen sivri kuleler ve iki yanda üç sıra pencereyi içine alan, iki yan dayanağa kubbe ağırlığını aktararak, yan mekanların taşıyıcılığını ve yükünü hafifleten sivri kemerler, son klasik camiilerin barak etkisini göstermektedir. Her sivri kulenin üzerinde daha sivri alemler yerleştirilmiştir. Kubbe, çeyrek kubbeler ve kule kubbelerinin üzeri kurşunla kaplanmıştır.

Minare . Camii'nin kuzeybatı köşesinde 44 m. yüksekliğinde ince bir minaresi vardır. Minareye son cemaat yerinden açılan bir kapıdan çıkılır. Kaide kısmı duvardan 1.5 m. kadar taşkınlik yapar. Aynı taşıntı sol tarafta da uygulanarak denge sağlanmıştır. Kareye yakın minare kaidesi birinci kornişe kadar sade kübik biçimde yükselir. Dolayısıyla minare kaidesi birinci ve son cemaat yerinin duvar yüksekliğini

birinci korniş keser. Bundan sonra kare kaide çokgenlerle yukarıya doğru incelerek alt bilezikten sonra ince, uzun çokgen gövde kısmı gelir. Korniş saçağı (ilk korniş), pabuç silmesi üçüncü korniş seviyesini tutar. Gövde ve petek kısmı çokgen (16 yüzlü), tepesi sivri külahlıdır. Şerefenin tabanı bir kolon oyma yaprak (kabartma) süslü, bir kolon altı yapraklı, üstü madalyonlu konsollardan meydana gelir. Beyaz mermerden şebekeli korkuluk girintili çıkıntılı şekilde yapılmıştır. Petek üstünde bir dizi girland, gövdenin üstünde iki, altında bir sıra olmak üzere kakma çiniden altı uçlu turkuaz renk yıldızlar vardır. Camii minaresinin gövde kısmı oldukça uzundur. Minarenin şerefe altına kadar yıkılıp daha sonra XIX.-XX. yy. da yapıldığını, bu nedenle gövdenin uzun olduğunu söyleyenlerdevardır.

İç Mekan Özellikleri : Damad İbrahim Paşa Camii'nin içine beş gözlü son cemaat yerinin ortasında yer alan portaldan girilir. Portal; iki kemer arasını dolduracak şekilde yerleştirilmiş ve portalın taşı kubbe içerisine doğru uzanmıştır. Partalı çevreleyen en dış silme yuvarlaktır. Hemen içeride geniş bir bordür çevreler. Daha içeride portalın beşik tonozunu meydana getiren sivri kemer bulunur. Sivri kemerin kilit taşının ortasında bir gülbezek (kabara) daha bulunur. Sivri kemerin oturduğu kemer alt taşının iç tarafında ince sütunceler yer almaktadır. Sivri oturduğu kemer iki renk taş işçiliği gösterir. Abidevi bir taç kapıyı andıran portal, içeriye doğru bir metrelik girintiyle küçük bir beşik tonoz meydana getirir. Basık kemer şeklindeki geçmeli iki renk taşın meydana gelen ve sövelere oturan kapı açıklığı bulunmaktadır. Kitabenin dört tarafı silme ile çerçevelenmiştir. Giriş tonozunun iki yanında birer adet mihrabiye bulunmaktadır. Mihrabiyeler de beş sıra kademeli kavsara bulunmaktadır. Dışta küçük bir silme ile belirtilmiş, biraz içte yarım silindirik sütunceler stalaktik başlıklı beş sıra kavsara ile nihayetle Kavsaranın üstünde iki yan köşede birer adet kabara bulunmaktadır. Mihrabı ye niş yarım daire şeklinde içe doğru açılmaktadır. Mihrabiyeler dıştan içe doğru kademeli üç sıra bordürle çevrilmiştir.

Camii giriş kapısının kitabesi "Seyyit Vehbi" ye ait olup kitabe metni a sağdaki gibidir. Kapı tamamen gri mermerden yapılmıştır. Partalın üst kısmı yarım daire dilimli bir taçla nihayetlenir.

“

Cenâb-ı hazret-i Sultan Ahmet Han Gazi kim
Binâ-yı şevketin mimâr-ı sun'i ~~İsmiyle~~ yaptı
İmam-ı müsliminkim camî-i ahlâk-ı nüsnâdır

Vücudun feyz-i mevla mukteda-yı her düvel yaptı
Ne geldi ne gelür evrend-i mülke misli zirâ kim
Anın yaptı ~~ğ~~ hayri ne evâhir ne ewel yaptı

O şâhişâh-ı dehrin sihr-i hâsı sâdr-ı mümtâzı
Ki mevlâ hâk-i dergâhından iksir-i emel yaptı
Cenâb-ı âsaf İbrahim Paşa kim Hâlil âsa

Yıkılmış dilleri çok Kabeyi müzd-i 'amel tapdı
Mizâc-ı devleti şûr-ı 'adu ifsâd itmişken
İdüb ıslâh-ı zatü'l-beyn biceng ü cedel yaptı

İdüb 'atf-ı 'inan vadi-i hayre tûsen-i tab'ı
Ne hak üzre kadem basdıysa bir ra'na mahal yaptı
Hususan matla'-ı hurşid-i zatı olduğu belde

Ki ihya idüb anı Nevşehir kıldı güzel yaptı
Becâ-yı senk-i zire sim ü zer dökdü esasında
Bu dilcû camî' -i nittiyse itdi mahasal yaptı

Hele billahi ol sadr-ı mu'allâ kadr-i cud ayin
ilâ yevmi'l-kıyâme fahre layık bir mahal yapı
Zeban hame-i Vehbi bilüb tavsifde 'aczin

Ne söz yaptı ise musaddâk mâ-kall üdel yaptı
Hernişe hân mân-ı devletin ma'mur ide mevla
Ki böyle bir ibâdetgâh-ı Rabb-I lemyezel yaptı

Dua itmek gerekdir beş vakitte okunup târîh
 Bu beytullâhı İbrahim Paşa hı-bedel yaptı
 Harrahu el- "abbu'l-müznib el-fakır Veliyüddin gafire lehu

1140

Yaklaşık 18x18m. olan iç mekanın üzeri, her yöne iki adet isabet eden sekiz, dilimli-gömme sütun üzerine, köşelerde sivri kemerli tramlara oturan 16.65 m. çapında orta büyüklükteki kubbe ile örtülmüştür. İç mekan aydınlatan toplam eli beş adet pencere bulunmaktadır. Kible yönüne göre dörtgen şekilde taşıyan eyvan şeklindeki mihrap önü mekanı iki kible, bir pı ve bir de doğudan olmak üzere altta dört pencere ile aydınlanır. Mihrap önü bölü, münde üç sıra halinde toplam on bir pencere yer almaktadır. Sekiz dilimli-gömme sütunları birbirine bağlayan sivri kemerlerden; kuzeydoğu ve batıdakiler duvar içi, kuzeybatıdakiler köşelerde çeyrek kubbe şeklindeki tramlar meydana getirmektedir.

Kubbenin, dolayısıyla sivri kemerlerin oturduğu, dilimli sekiz adet gömme sütun, altta ve üstte medeni bileziklerle sağlamlaştırılmıştır. Sütun başlıkları üç kademe halinde stalaktiklidir. Dört köşede, tramların, çeyrek kubbe şeklinde ovalleşmesine yardım eden Türk üçgeni şeklinde alçı dolgu unsuru bulunmaktadır. Tramp ve diğer kemerlerin araları pandantifler şeklinde yükselerek iki kat halinde silindirik kornişlerle yuvarlak kubbe eteğini oluştururlar. Kubbe merkezinden zincirler sarkıtılarak kandil ve fenerlerin takılması sağlanmıştır. Camii, mihrap ve kibleye taşıyan mihrap eyvanının yüksek (kubbe eteğine kadar) tutulmasıyla ve camii kaidesinden yarım metre yükseklikte başlayan altta on altı, ikinci sırada on altı, üçüncü sırada on beş, kubbe eteğinden de sekiz olmak üzere eli beş adet pencere verdiği ışıkla tam bir uyum sağlamaktadır. Bu ferah görünümün yanı sıra, iç mekânı büyülemektedir.

Camii iç mekanına girince sağ ve soldaki mahfiller ve kible yönünde mihrap yapmış olan mihrap eyvanı camii'nin asıl mekanından, kaideden 20-25 cm. kadar yüksekte tutulmuştur. Mahfilin alt kısımları ve girişte sağdaki üst kısım kadınların ibadeti, sol üst kısım (doğu) ise ramazanlarda kadınların namaz kılmaları için kullanılmaktadır.

minber kapı alınlığı bulunmaktadır. Alınlıkta beyaz mermer üzerinde "La ilahe ila Allah Muhammed Resuli" yazılıdır.

Minberin yanları üçgen kanat oluşturmuştur. Köşk kısmının altında yerden dairesel kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu geçit kemerinin üzerindeki bitkisel süslemeler o devrin sanat yapı ve süsleme sanatını aksettirmektedir. Aynı benzemeler minberin öteki yüzünde de mevcuttur.

sonra çüz bir si'le ile üçgen bir kanat oluşturmuştur. Köşk kısmının altında yerden dairesel kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu geçit kemerinin üzerindeki bitkisel süslemeler o devrin sanat yapı ve süsleme sanatını aksettirmektedir. Aynı benzemeler minberin öteki yüzünde de mevcuttur.

Kokuluktan başlayan çokgen profilli iki sütun, metal bileziklerle, mukamas başlık, dilimli kemerli köşk kısmına geçilmektedir. Köşk sekizgen stalaktik başlıklı dört sütun üzerine kırık kemerlerle dört yana açılır. Kemer boşluğunda bir sıra mukamaslı ve diogonal olarak sıralanmış rozet çiçekleri yer almaktadır. Daha yukarıda palmet dizilerinden meydana gelen taç kısımla son bulur. Köşk çokgen profilli bir külaha nihayetlenir. Önce sekizgen kule şeklinde yükselir, daha sonra sekizgen külaha dönüşür.

Kürsü : Girişin solunda, iç mekanın güneydoğu köşesinde, gömme sütunla pencere arasında yer almaktadır. Ahşap kürsü dört ayak üzerine oturmuştur. Kürsünün boyu 1,5 m. fazladır. Kürsünün korkuluk kısmına kadar olan yerleri doğrama, ahşap levhaların yan yana getirilmesinden yapılmıştır. Daha sonra korkuluk kısmı yer alır. Korkuluğun üst kısmı dışa taşıntı yapmaktadır.

Sitüdekâr il kidârı müsellemler hüsni etvârı
 Anın hayrât il asarı birün-ı hadd il ihsâdır
 Biri ezcümle bu ma'mûre-i pâkize mevki' kim
 Defatirhâñede Nevşehir ismiyle müsemmadır

O huşid-i se'âdet terakki olmakla münifinden
 Zemini şimdi rif atte revâk-ı çarh-ı hemtâdır
 Nedir bu ya rnu'allâ buk'a-i pâkize-i vâla
 Ki hüsni tarh-ı hayret-bahşısı erbâb-ı temannâdır

Sipîhr-i 'ilm il dânişdir bu 'âli medrese gilya
 İçinde hücreler mânend-i burc-ı çarh-ı pirâdır
 Sebk-hân-ı du'ay-ı hayr olub aç safha-veş destin
 Sırr il şân-ı ilahi cümle amine müheyyadır

Bu dârülimde neşr-i kemâl fazl olundukça
 İde hanisini sadrında dâim hâlik-i kadir
 Ola ömrü füzûn hasmı nikûn mülk-ize had birün
 Hemişe nüh kubab-ı asıman ta böyle ber-câdır

Seza altun kalemle yazsala tarihin ey Vehbi
 Bu vâla medrese icad-ı İbrahim Paşadır

1139

Basık kemerli yapıdan içeriye girince kapının girişinin iki yanında içleri üç bölümlü iki küçük mihrapçık yer almaktadır.

Ayna-tonozlu giriş eyvanından birkaç basamakla revaka ve avluya geçilir. Avluyu çeviren on bir adet mermer sütun birbirlerine iki renkli (kırmızı, beyaz) taştan sivri kemerle bağlanmıştır. Sütun başlıkları baklavalıdır. Kemer araları düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Kemerler demir gergilerle birbirlerine bağlanmışlardır. Kemerlerin üzerine bir sıra taş dizildikten sonra bir sıra kornişle nihayetlerirler. Öğrenci odalarında düzgün kesme taşla örülmüştür. Revaka açılan öğrenci odalarının

kapıları aynı boyda olup birer atkı taşıyla kapatılmıştır. Pencereleer de aynı boyuttadırlar. Pencereleerde birbirine geçmeli demir şebekeler vardır. Medrese hücrelerinin revaka bakan on sekiz kapısı ve on dört penceresi vardır. Medrese odaları ve revakların üzeri içten pendentiflere oturan 32 adet kubbe ile örtülmüştür. Kubbelerin üzerleri de kurşunla kaplanmıştır. Öğrenci hücrelerindeki ocaklara açılan ve kubbe aralarına yerleştirilen çokgen gövdeli ve külahlı tüteklikler bulunmaktadır. Bu tüteklikler yüksek tutulmuş, her yüzüne duman deliği açılmıştır. Bunların üzeri sekizgen birer külahla örtülmüştür.

Medresenin yapılış tarzı ve mimari üslûbuyla klasik Osmanlı medreseleri ile ayrı hiçbir yanı yoktur. Medresenin kuzeydoğusuna yerleştirilen derslane-kütüphane kısmı yüksek ve geniş tutularak yapı içerisinde hakimiyetini sağlamıştır.

Medrese aralarında ve revaklarda mimari süsleme unsurlarına rastlanmaz. Sadece revak kemerlerinde iki renkli taş kullanılmıştır. Medresede revaklı avlunun muhtelif yerlerine çötenler yerleştirilmiştir. Bugün sağlam olarak ayakta olan medrese kütüphane olarak kullanılmaktadır. Medresenin derslane odasını kütüphane başlığı altında inceleyelim.

KÜTÜPHANE

Kütüphane medrese planı içerisine yerleştirilmiştir. Medresenin kuzeydoğu köşesinde kare planlı tek kubbelidir. Medresenin revaklı avlusundan bir kapı ile girilir. Kütüphane pendentiflere oturan dıştan sekizgen kasnaklı 7,60 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Kütüphaneye giriş avludan olup, kapısı odanın güneybatı köşesindedir. Kütüphanenin altta üç tane doğuya bir tane de batıya (revaka) bakan, üstte bir doğuya bir tane de kuzeye bakan penceresi vardır. Düzgün kesme taşla örülen yapı, genişlik ve yükseklik bakımından medrese binalarından ayrı durmaktadır.

Kütüphane giriş kapısı duvardan bir silme ile ayrılır. Bu silme kitabeyle birlikte kapı kompozisyonunu çerçeveler. İçten düz, basit söveler üzerine iki renkli beyaz mermere yazılmış bir kitabe mevcuttur. Kitabenin üst kısmında sonradan konmuş Damat İbrahim Paşa'nın çerçeveli bir resmi bulunmaktadır. Buradaki kitabe Nedim'e ait olup 1134 tarihli yazılıdır (Miladi 1722). Kitabenin metni ise şöyledir:

Şeri'at sâlikî Sultan Ahmet Han Gazi kim
Hemişe karı temhid-i esas-I şer-i garrâdır
Cihanın mâlikî hakan-I emced kim celaletle
Vücudu ruy-i arz üstünde zıll-ı kat te'âlâdır

Şeh-i sâib zafer sahib kıran-ı het kişver kim
Gubar-ı payına şâhân-ı 'âlem çehre fersâdır
Nikininden misâl mihr ü fer saltanat zahir
Rıkâbından çuizzet-i pertev şevket hüveydâdır

Vezir-i azam ü damadı ol hakan- zışanın
Ki fenn-i himmet ü cud ü sehâde hayret efzâdır
Geleliden devlet ü ikbâl ile ol sadr-ı vâlâya
Şeb Urûz ihtimamı nazm-ı ahvâl-I re'âyâdır
Cihanda arzusu dilharab olmuşları ta'mir
Hemişe pişesi hayrât ile dünyayı ihyadır
Nümâyândır yanında herkesin esrar-I pinhanı
Zamir-i enveri güyâki mirât-ı mücellâdır

Sitanbul içre ü etrafda bihaddır asarı
 Hususa kim bu beytu'l-kütub-i 'âlem aradır
 Derûnu güne güne nüsha-i dilcu ile memlû
 Bîruni zib ü arâyış ile bimislû hemtâdır

İçinde var nice cüz kitab-ı bünuâdil kim
 Anın her birisi hayret fezây-i İbni Sina'dır
 Hele ihyâ-yi ilmü fazl için böyle eser yapmak
 Cenab-ı sadr-ı âli himmete tevfik-i mevlâdır

Bunula hak bu kim âsâr-ı hayrın eyledi tekmil
 Ki neşr-i 'ilme bâ'is hayr-ı vâla şan zibâdır
 Hüda hemvâretevfik eylesfinhayrata bânisin
 Nice asar ola lutfundan anın nev-be-nev sadır

Nedimâ harf- menkfitiyletahrir etti tarihin

Bu beytu'l-kütub-i 'âli tarh-ı İbrahim Paşadır

1140

Kütüphane kapısı üzerinde yer alan mermer kitabe 22 satır bulunmaktadır. Tek parça iki söveye oturan kırmızı-beyaz kesme taştan basık kemerli kapı açıklığından bir eşikle kare mekana girilir. İçerde pencere atkı taşlarının hemen üzerinden başlayıp dört tarafı dolanan renkli kalem işlerinden tıpkı halıyı ve onu çevreleyen desenler yer almaktadır. Kubbenin içi ve pandantifler çok zevkli bir şekilde kalem işi nakışlarla süslenmiştir. Bir üçgeni hatırlatan pandantiflerin tam ortasından kaynaklanan altıgen geçmeli yıldızdan üç tarafa yayılan geometrik geçmeler ve palmetler ve bu palmetler arasında kaynaklanan geometrik geçmeler pandantifin köşelerine kendi aralarında kıvrılarak son bulurlar. Bu üçgen mekanı kalın bir bordür çevreler. Bordürde de geometrik geçmeler mevcuttur. Pandantif kemeri de kare rozetler halinde üç sıra zikzaklarla çevrelenen dairesel ve geometrik geçmeli süslemeler yer alır. Bu rozetler pencere ve pencere gibi gösterilen mekan arasında

bulunmaktadır. Rozetler altında halı bordürünü hatırlatan dikdörtgen kalem işi baklava motifleri göze çarpar. Pencereilerin bulunmadığı güney yönü ve batı duvarında kalem işleriyle sahte pencereler yapılarak kuzey ve doğudaki kalem işi süslemeler ve pencere kenarlarının süslemeleri tekrarlanmıştır.

Duvarlara gömülmüş kırık kemerli 6 dolap nişi vardır. Kalem işleriyle dört taraftan çevrilmiş olup pencereyi hatırlatırlar. Kütüphane duvarında yer alan dikdörtgen kısımlarda meydana gelen süslemeler cami' batı ve güney duvarının ikinci kornişe tesadüf eden üçlü pencere arasındaki süslemeleri hatırlatır. Ortada bordürle çerçevelenmiş ve üstü taşlanmış dikey 4, yatay 6 çizginin kesişmesinden pencere demir şebekeleri görünümündeki kalem işi süsleme yer alır. Altındaki kareye yakın bölmede ise sekizgen uçlu bir adet çiçek bulunur. İki kenarda üstü sivri kemer halinde ve sivriliğintam ortasında aşağıya doğru bir zincirle sarkan kandil motifi yer alır. Pandantifleri oluşturan sivri kemerde, pencere süslemesinin iki yanında ise yine birer tane dörtgende gelişen sekiz çiçek yaprağını hatırlatan sekiz uçlu bir çiçek rozeti daha yer alır.

Kütüphanenin üzerini örten kubbenin kilit taşında sekizgen içerisinde küçük rozetler bulunmaktadır. Bu sekizgen etrafında cami' kubbesinde olduğu gibi ışıncıvari şekilde on kol halinde uzanan, birbirlerine hartuşlarla bağlı solbekli şemse motifleri bulunmaktadır. Bunların içleri girift şekilde bitki motifleri ile doldurulmuş, birbirlerinden değişik ve alternatif bir sıralama gösterirler.

Kütüphane medresenin okuma salonu olarak kullanılırdı. Kütüphaneye çok kıymetli halılar ve kitaplar vakfedilmiştir. Bizzat Damat İbrahim Paşa kütüphaneye 187 cilt değerli kitap armağan etmiştir. Halılardan biri kütüphanede, diğeri ise cami' de bulunmaktadır. Halı İran-Akkerman tezgahı tipi, Şiraz'da dokunmuş, dm2'sinde 640 ilmek bulunan 7,5x7,5 m. büyüklüğündedir.

Kütüphanede Türkçe el yazması 32, Arapça el yazması 375, Farsça el yazması 11, kitap olmak üzere içre servisi ve mükerrer yazılmış kitaplar hariç 9000'den fazla kitap vardır. Kütüphanedeki kitaplardan en kıymetlileri : Külliyyat-ı Sadi (minyatürlü), üç büyük Kur'an, Şifa-i Şerif (Hafiz Osman hattıyla)'tır.

Kütüphane restoreden önce medrese odaları ile birlikte 20 yıl hapishane olarak kullanılmış ve restoreden sonra da tekrar medreseyle birlikte Nevşehir Damat İbrahim Paşa Halk Kütüphanesi olarak hizmete açılmıştır.

İMARET

İmaret : Yemek pişirilen, aş pişirilen yer anlamına gelir. Önceleri imaretin karşılığı aşhane idi. Vakıflara bağlı olarak faaliyet gösteren aşhane, yaşlı ve bakıma muhtaç kimselere yemekleri bedavadan dağıtır. Hâla yemek dağıtma görevini sürdürenler vardır.

İmaret, medresenin güney duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Doğuda camii, güneyde ise sıbyan mektebi bulunmaktadır. İmaret medreseye bitişik yapılmışsa da medreseden girmek mümkün değildir. İmaret doğudan, ahşap saçaklı bir kapıdan, avluya geçit sağlanır. İmarete avlunun doğu duvarında bir kapı ile girilir. Dıştan kapıyı avlu duvarından düz bir silme ayırt eder. Bu kapı duvardan birazcık dışarı taşmıştır. Yekpare iki söveye oturan kapı kemeri basıktır. Bu basık kemerde diğer külliye binalarının kemerleri gibi kırmızı-beyaz iki renk taştandır. Basık kapı kemeri üzerinde dokuz bloktan oluşan mermer bir kitabe mevcuttur. Kapı kitabesi Vehbi'ye ait olup hicri 1139 tarihi yazılıdır. Bu kitabe 24 mısradan ibaret olup kitabe metni aşağıdaki gibidir :

Bâsıt-ı hün-ı kerem mâide sâlar-I himem
Hüsrev-i mihr-i ' âlem padişah-ı heft iklim
Ya'ni Sultan-ı Selâtin-i cihan Ahmet Han

Ki velini'meti 'âlidir o hâkân-ı 'azim
O hata puş fi 'atabahşsı kerimü'ssâîn
Ki odur sâye-i hursid-i cihântâb-ı kadim

Gars-ı dest-i keremi gusn-ı direht-i himemi
Mahrem-i muhteremi âsaf-ı mün'am-ı kerim
Şeref-i sadr-ı güzün fass-ı nikin-i temkin

Sıkr-ı şâhinşeh-i din mazahr-ı esrar-ı rahim
Ya'ni hemzâd-ı kerem tev'em-i ihsan-ı himem
Namdâşsı şeref ihraz-ı Halil İbrahim

Kıldı ol sadr-ı gûzin böyle 'imaret bünyâd
 Ki salâ'dır o ziyafetinden de hân-ı 'amim
 Kıldı bezl-i ni'âm Allah berekâtın virsün

Böyle olsun eğer olursa "atâbahş-i kerim
 Vehbi'ya ma-hazar hayr-ı du'a bastı içün
 Ferş-i hak eyleyeyim çehreyi çun hân-ı edim

Hazrat-ı halik bi-çün tevâla ni'ameh
 Atide devlet-i dâreyn ile itsün ten'im
 Harf-ı mankût ile bu matla'ı tarih itdim

Olıcak yûmn fi sa' detle binası tetmin
 Bu 'imâretde çıkar nimet-i elvan-ı 'amim
 Oldu her sofrası bir mâide-i İbrahim

1139

Kapıdan girince sıbyan mektebi ve medresenin ortak olarak kullandığı tabanı kesme taş döşeli geniş avluya geçilir.

İbrahim Paşa ~~medresesi~~ti yanyana doğu-batı doğrultusunda üç odadan meydana gelir. İlk bakışta ~~medresesi~~ çeken yüksek kubbeli odalardır. Buraya basık kemerli bir kapıdan girilir. Kapı kemerinin üzerindeki kilit taşında bir kabara (gülbezek) bulunur. Pencereler altta ve üstte tek parça sövelere düz atkı taşları üzerine oturtulmuştur. Pencereler de atkı taşı üzerinden itibaren başlayan iki renkli, sivri kemerli alınlıklar bulunur. Üstteki pencereler profil söveli düz lentoludur. Bunların alınlıkları bulunmaz.

Korniştten sonra sekizgen kubbe kasnağı yükselir. Kubbe kasnağı kısa tutulmuştur. Sekizgen Kasnağa, oturan kubbe fenerlidir. Kubbe feneri de sekizgendir. Pencereler üzerinde küçük ~~medresesi~~ ~~halinde~~ saçak yer alır. Fenerin üzeri ~~medresesi~~ dilimli bir kubbecikle örtülmüştür. Kubbenin üzeri kurşunla kaplanmıştır. Dikdörtgen planlı, beşik ~~medresesi~~ kapısı büyük oda kapısına bitişik ve basık kemerlidir. Doğudaki son oda dikdörtgen planlı ayna-tonoz örtülüdür. Bu odaya da

güneyden basık kemerli bir kapı açılır. Bu odanın bir güneye iki adet de doğuya (sokağa) bakan penceresi vardır. Pencereleler dikdörtgen ve üzeri sivri kemerli alınlıklarla şekillenir. Bu odanın ayna-tonoz örtüsü gizlenmeyerek dışarıdan açıkta bırakılmıştır. Üst kısımlarda çötenler vardır.

Büyük kubbeli odaya girince, kubbenin içten pandantiflere oturduğunu görürüz. Buranın doğu duvarında bir ocak nişi yer alır. İmaretin aşhanesi olan bu odanın kubbe içi pandantif ayakları ve pencere çevresi renkli kalem işleriyle süslenmiştir.

Kubbeli odanın duvarında açılan bir kapı ile üçgen ve basık odaya geçiş vardır. Basık-tonozlu örtülüdür. Belki de burası aşhanenin, mutfak eşyalarının ve yiyecek maddelerinin konduğu, depo edildiği yerdi veya şeyh odasıydı.

Bugün imaret, Damat İbrahim Paşa Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi olarak kullanılmaktadır.

SIBYAN MEKTEBİ

Sıbyan mektebi, çocuk okutulan yer anlamına gelir. Bunların bugünkü karşılığı ilkokuldur. Sıbyan mektepleri genellikle küçük, basit ve mütevazı yapılardır. Merdivenle çıkılan bir üst kat ve üst katta da kubbeli veya tonozlu tek bir oda mevcuttur. Eğitim ve öğretim bu odada icra edilir. Alt kattaki bölüm ise fazla eşyaların konduğu depo olarak kullanılır. Sıbyan mektepleri genellikle hayır müesseselerinin birer parçasıdır. Bir külliye yapı grubu içerisinde bulunduğu gibi tek başına yapılanlarda vardır. Alt katlarda dış yönlere bakan çeşmelerde bulunur.

Damat İbrahim Paşa tarafından külliyenin bir parçası olarak yapılan sıbyan mektebi camii'nin batısında medrese ve imareti içerisine alan üçgen mekanın güney ucunda bulunmaktadır. Mektebe iki kapı ile giriş sağlanmıştır. Bu kapılardan biri imaret avlusundadır ve merdivenle çıkılarak derslane kapısına dayanır. İkinci kapı ise doğu duvarından (sokaktan) bir kapı ile iki kademeli avluya merdivenle açılır. Sıbyan mektebi, tek mermer sütuna oturan iki kemer gözlü, üstü kubbeli revak kısmı ve dikdörtgen ayna-tonoz örtülü derslane odasından ibarettir. Dershanenin güney, doğu ve kuzeye açılan ikişerden altı penceresi vardır. Pencerelemeler düz söveli ve sağır kemerlidir. Revak kemerleri iki renkli taştan örülmüşlerdir. Mermer sütunun altında ve üstünde birer madeni bilezik bulunmaktadır. Bu revakın iki kemer gözü sonradan örülerek bir pencere ve bir kapı açılmıştır. Revakın doğuya bakan bir penceresi daha vardır. Revak kemeri üzerine iki sıra gidildikten sonra bir sıra kornişle duvar tamamlanmıştır. Derslane odasının duvarından 3-4 sıra yüksekte tutulan revakın üzerinde içten pandantiflere oturan iki adet kubbesi vardır. Kubbe ve derslane tonozunun üzeri kurşunla kaplanmıştır. Sokağa bakan duvarın alt kısmında sivri kemerli iki niş bulunmaktadır. Bu nişler çeşme olarak kullanılmıştır.

Medresenin esas girişi sokağa açılan doğu girişidir. On-on iki basamaklı merdivenle çıkıldıktan sonra sağa dönülerek medresenin revak kısmına ulaşılır. Dershaneye revakın batı köşesinde açılan bir kapı ile girilir. İmaret avlusunun güneyinde basık kemerli bir kapıdan ikinci giriş sağlanmıştır. İki kademeli merdivenin sonunda ikinci bir kapıyla dershaneye girilir. Bu kapıyla imarete geçiş sağlanmıştır ve bu kapı kemeri üzerine 16 satırlık mermer kitabe yerleştirilmiştir. Derslane içerisinde herhangi bir süslemeye rastlanmaz. Dershanenin batı duvarına bir yuvarlak, diğeri köşeli iki adet dolap nişi yerleştirilmiştir.

Dershane odasının altında tuf kayadan oyma tek kapı ile girilen ve penceresiz bir oda daha vardır. Basık kemerli kapının üzerinde sivri kemerli alınlık yer alır. Bu odaya girince dehlizin ortasındaki ayak gözümüze çarpar. Burası imaretle mektebin ortak kullandıkları erzak ve odun deposuydu. Bugün Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nin idare kısmı olarak faaliyet gösteren mektep sağlam durumdadır.

Sıbyan Mektebi'ndeki 16 satırlık mermer kitabe şöyledir:

Nâmdâş-ı hâce-i 'âlem sabakhvân-ı hükm
Mâlik-ıseyfû kalem ihya' kün-i şer' -i nebi
Hazret-i Sultan Ahmed Han Gazi kim onun
'Akl-ı küll terbirine nisbetle tırf mektebi
Ol şehişâh-ı cihan-banın vekil-i mutlakı
Sıhr-ı has sadr-ı vâla kadr-i 'âli kevkebi
Ya'ni İbrahim Paşa'yı nüvvâb idinse kim
Pir ü bernâdan du' a celb eylemekdir matlabı
Hâdi-i tevfikden ta'lim ile irşâd ile
Her umurun ana rüşendir tarik-ı asvebi
Hasbetenlillah yaptı bir mu'allim-hâne kim
Eyledi etfâlî hayran hüsn-i tarh-ı 'çebi
Rahmet okutdu idüb içinde ihyây-ı 'ulûm
Güya kabrinde zinde oldu ecdâd u ebi
Olmasa tevfik-i hakk bulmazdı mektep yapmağa
Hâce-i ' asr olsa dahi bu makam-ı ensebi
Per idüb etfâl anı oldu külâh-endâz-ı sevk
Birbirine itdiler ismâ' emr-i "fe-irğebi"
Rale-veş dest-i du'a açub sırayla durdular
Çıkdı etfâlın sipihre bang ya Rabb ya Rabbi
'Ömrünü müzd it ilahi padişâh-ı 'âlemin
rabbi yessir ma yüridü' s-sadr haza matlabı
vehbi-i bende du'â idüb didi tarihini
Cüd-ı İbrahim Paşa yaptı ve nev mehtebi

Ol ihyası bu hamam-ı münevver kim anın
 Ruşenâ her mermer-i sâfi misal-i mdhitâb
 Sahibin hak eyleyüb sadr-ı sa'adette mekin
 Eylesün böyle nice âsar-ı hayre müstetâb
 Eyledim çün vakti itmamın Nedimâ dan sual
 Böyle iki mısra' -ı tarih ile verdi cevap
 Cüd-ı İbrahim Paşa kerem idüb bazarını 1140
 Buldı bu hamam ile bu şehir-i ziba ab ü tab 1140

Bu kapıdan dar bir geçitle soyunmalık kısmına geçilir. Orta yerde kapının hemen karşısında hamama gelenlerin yorgunluklarını gideren ruha serinlik veren bir fiskiye bulunmaktadır. Altta yukarıya doğru bir çiçek gibi açılan yayvan kısım onun ortasından bir sütun başlığı gibi yükselen ve baklavalarla tekrar büzülen fiskiye kısmı bulunmaktadır. Buraya doğu tarafa yerleştirilen bir merdivenle çıkılır. Sonradan eklenen bu kısım betonarmedir. Üst kısımda yedi adet soyunma odası bulunmaktadır. Kubbe içten pandantiflerle oturmaktadır. Kubbenin ortasında bir delik bırakılarak buraya camekan bir külah oturtulmuştur. Kare olan soyunmalık kısmının bir kenarı 9.30 m. dir. Kubbe ise 7m. çapındadır.

Soyunmalık kısmının kapısı ile aynı doğrultuda bir kapı ile ılıklik kısmına geçilir. Enlemesine uzayan bu bölümün kapı geçişi üzerine duvarlarda kemer ayaklarına oturan iki kemerle kareye tamamlanarak üzeri küçük bir kubbe ile örtülmüştür, sağında ve solunda kalan kısmı ayna-tonoz ile örtülmüştür. Ayna kısmı açık bırakılarak camlarla kapatılmış ve aydınlık sağlanmıştır. Buranın köşesine bir kapı ile açılan ayna-tonoz örtülü tuvalet kısmı yerleştirilmiştir. Kubbenin batısı da iki küçük hücreye bölünmüştür. Burası temizlik hücreleridir.

Ilıklık kapısı doğrultusunda bir kapı ile sıcaklığa geçilir. 9.20m çapında içten pandantiflere oturan bir kubbe ile örtülü olan sıcaklık kuzeye açılan bir pencere ve kubbedeki camgöz deliklerden aydınlanır. Doğudaki su deposuna da bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Sıcaklığın ortasında sekizgen bir göbek taşı bulunmaktadır. Taban ve göbek taşı mermer bloklarla döşenmiştir. Köşeler haçvari bir şekilde dört eyvan şemasını hatırlatan iki metre yükseklikte yıkanma hücreleri yerleştirilmiştir. Bu yıkanma hücreleri 1.5 m. yüksekliği kadar fayansla dekorlanmıştır. Birer adet

hücrelerde ve üç eyvanda birerden yedi tane kurna konmuştur. Sıcaklığın doğusunda. Kuzey-güney istikametinde beşik-tonozlu su deposu bulunmaktadır. Hamamın ve su deposunun kuzeydoğu köşesine ise külhan kısmı yerleştirilmiştir. Külhanın kapısı güneye açılmaktadır. Külhanla su deposunun köşesine duman bacası (tüteklik) konmuştur.

Nevşehir'e mahsus sarı Nevşehir taşıyla örülen hamamın kubbe ve tonozları sıva ile kaplanmıştır. Hamam bugün yine eski görevini sürdürmektedir.

NEVŞEHİR KRONOLOJİSİ

i.Ö. 1650 - 1460	: Hitit Krallık Dönemi
i.Ö. 1400 - 1200 - 1190	: Hitit İmparatorluk Dönemi
i.Ö. 1200	: Ege Göç Kavimlerinin Anadolu'ya Gelmesi
i.Ö. VII. yy	: Kimmer - İskit Akınları
i.Ö. 680 - 610	: Asur Egemenliği
i.Ö. 550 - 332	: Persler Dönemi
i.Ö. 332	: Kapadokya Krallığı Dönemi
17 - 395	: Romalılar Dönemi
395	: Bizans Egemenliği Döneminin Başlaması
1097	: I. Haçlı Seferleri Sırasında Nevşehir ve Yöresinin Zarar Görmesi
1186	: Nevşehir ve Kayseri Yöresi Yönetiminin Nureddin Sultanşah' a Bırakılması
1195	: Kutbeddin Melikşah'ın Nureddin Sultanşah' ı Öldürterek Nevşehir'i Ele Geçirmesi
1318	: Orta Anadolu'yla Birlikte Nevşehir'in İlhanlılar'ın Anadolu valisi Timurtaşça Yönetilmesi
1340	: Nevşehir'in Bağımsız Bir Devlet Olan Eretna Beyliği'nin Toprakları İçinde Kalması
1365	: Karamanoğlu Alaaddin Al Bey'in Nevşehir ve Yöresini Alması
1402	: Timur'un Nevşehir'i Karamanoğulları'na Geri Vermesi
1466	: Nevşehir ve Yöresinin Kesin Olarak Osmanlı Devleti'ne Katılması
1867	: Nevşehir'in Kazaya Dönüştürülerek Niğde'ye Bağlanması
1954	: Nevşehir'in İl Olması

KAYNAKÇA

Nevşehir 1973 İl Yıllığı

Ercüment GENÇLER
Şemsettin AYABAKAN
Habib KARA ÇETİN
Mehmet YURTSEVEN
Asım AK.GÜNEY

Kapadokya

M. Ertuğrul GÜLYAZ
İrfan ÖLMEZ

Medeniyetin Beşiği Kapadokya

Ömer DEMİR

Nevşehir İli "Kapadokya"

Komisyon, 1988 baskısı

Nevşehir İli

Komisyon:

Emrullah GÜNEY
Hatice GÜNEY
Hüseyin GÜNEY
Sansel GÜNEY

Nevşehir İli Yıllığı

M. Nüzhet ERMA
Lütfi BİNGÖL
Baki DURMAZ
Asım AK.GÜNEY

Eşsiz Kapadokya

Uğur AYYILDIZ

Nevşehir ve Lale Devri Tarihi

Arif Bilge

Nevşehir

T.C. Kültür Bakanlığı